

SOCIETATEA DE MÂINE

CUPRINSUL:

EUROPA CONTIMPORANĂ: Evreii în Rusia sovietică	ILIE CRISTEA
Scrisori din Paris: Aspecte de Duminică — — —	O. F. POPA
PROBLEME SOCIALE: Sociologia comparată a mentalităților — — — — —	TRAIAN HERSENI
Problema feminismului la noi — — — — —	PETRU SUCIU
ACTUALITĂȚI: Crucifixul — — — — —	AI. CIURA
Afară cu politica din Universitate — — — — —	AR. DELEANU
Spinoza în românește — — — — —	HORIA TRANDAFIR
INVĂȚĂMÂNT-EDUCAȚIE: Tendințele de evoluție ale raportului dintre Biserică și Stat (urmare și sfârșit)	Dr. VAL. MOLDOVAN
Societatea Națiunilor și viața universitară internațională — — — — —	ERNEST BERNEA
PROGRESE ȘTIINȚIFICE: Atlasul lingvistic al României — — — — —	IG. ȘERBU
FIGURI REPREZENTATIVE: Alecsandru Papiu-Ilarianu	ION CLOPOȚEL
PAGINI LITERARE: Aspecte din literatura maghiară din Ardeal (1918—1928) Urmare — — — — —	ION CHINEZU
Heinrich Heine: Din Intermezzo liric, trad. de —	I. CONST. DELABAIA
CRONICI CULTURALE ȘI ARTISTICE: Teatru: „Maria Stuart“ tragedie de Schiller; „Schylock“, comedie de Schakespeare. — Cărți, reviste, ziare: Il Giornale di Politica e di Letteratura (Număr închinat României). — În jurul unei expoziții minoritare de arte plastice. — — — — —	CRONICAR
FAPTE, IDEI ȘI OBSERVAȚII: Patronul nostru. — Cinci miliarde excedent. — Fenomenul confederației balcanice. — Atașajii de presă. — O anchetă: politica în Universitate. — Cuțit cu două tășuri. — Statul universal. — Sacrificiu socialist pentru presă. — Creditul agricol se realizează. — Pace întemeiată pe drept și dreptate. — Primo de Rivera. — Federalizarea dascălimii. — Un intelectual care n'a trădat — — — — —	RED. DEMIAN
COPERTA ȘI DESENELE INTERIOARE — — — — —	

Director: ION CLOPOȚEL

Redacția și administrația:
CLUJ, Piața Unirii 8

Apare la 1 și 15 ale fiecărei luni

Un exemplar: 20 Lei

Anul VII

1 Aprilie 1930

No 7

Abonament anual:

Autorități, birouri, bănci: 1500 L
Societăți culturale, școli: 1000 L
Liber-profesioniști: 600 L
Funcționari, preoți, studenți: 500 L

In străinătate: dublu

Abonamentele se plătesc anticipat

Banca de Credit Român

Societate Anonimă Română. - București

Convocare

D-nii acționari ai societății noastre sunt convocați în adunarea generală ordinară pentru ziua de 5 Aprilie 1930, ora 12 din zi, la sediul societății, strada Stavropoleos Nr. 6, spre a delibera și decide asupra următoarei ordine de zi:

1. Raportul consiliului de administrație și al cenzorilor pe exercițiul 1929.

2. Aprobarea bilanțului și contului de profit și pierdere pe anul 1929, precum și descărcarea consiliului de administrație, a cenzorilor și a direcțiunii, pe același exercițiu.

3. Repartizarea beneficiului realizat pe 1929.

4. Ratificarea cooptărilor făcute în consiliu în cursul anului 1929.

5. Alegerea a 6 membri în consiliul de administrație, în locul d-lor: V. Antonescu, N. R. Căpitănescu, Al Furst, R. Halfon, C. M. Mironescu și Em. Pantazi, ieșiți la sorți.

6. Retribuțiunea cenzorilor.

7. Alegerea a trei cenzori și trei consori-supleanți pentru anul 1930.

D-nii acționari cari doresc a lua parte la această adunare sunt rugați a depune acțiunile ce le posedă, la sediul societății, în București, strada Stavropoleos Nr. 6, sau la sucursalele ei din Brăila, Galați, Constanța, Cernăuți, Timișoara sau la agenția ei Bălți, cel mai târziu până la 31 Martie 1930.

CONSILIUL DE ADMINISTRAȚIE

ACTIV		Bilanț general încheiat la 31 Decembrie 1929		PASIV	
Cassa	266,092.748			Capital	400,000.000
Depozit în numărar la Banca Națională a României	197,411.797	463,504.545		Fond de rezervă	240.000.000
Disponibilități în străinătate		268,767.468		" " " pt. imobile	74 000.000
Efecte:				Depozite spre fructificare	1.430,654,714
Rentă consolidată în Lire sterline și rentă externă a împrumutului de stabilizare în Dolari	108,011.310			Creditori	1.545,077.588
Efecte publice	27 432.321			Reescont:	
Acțiuni diverse	20,674.961	156 118.592		Reescont la Banca Națională a României	57.028.433
Participări și conturi sindicale:				Reescont în valute străine în străinătate	134.384.234
Participări la societăți industriale și comerciale	283,649.779	433,716.428		Cassa de pensii și ajutor a funcționarilor	13,777.008
Conturi consorțiale	150 066.649	622,670.526		Cont tranzitoriu	187,051.490
Scout și avans asupra portofol.				Profit:	
Avansuri:				Report din 1928	3,520.853
asupra titluri	331,974.083			Profit net pe 1929	107 841,440
" ipoteci	209,813.225				
" mărfuri	87,403.651	955,576.569			
" cesiuni și garanții	326,385.610				
Conturi curente:					
Debitori diverși	553,172.252				
Industrii și societăți afiliate	652,624.781	1.205,797 033			
Clădirea băncii și alte imobile		87,184.593			
Inventar		6			
		4.193 335,760			
Cauțiuni de gestiune		555.000		Depunăt. de cauț. de gestiune	555.000

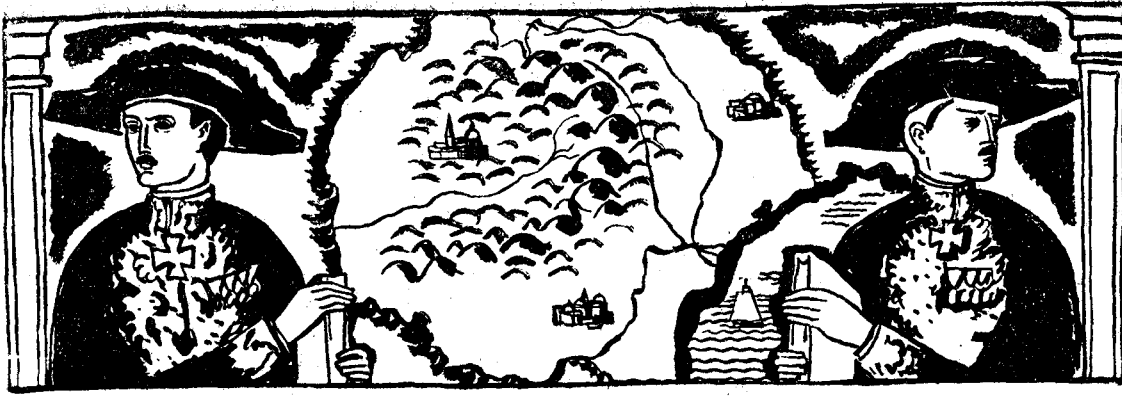
Verificat și găsit conform cu registrele băncii,

Cenzori: *Colonel N. Drossu, George Ștefănescu, Al. Zănescu.*

DEBIT		Contul de Profit și Pierdere încheiat la 31 Decembrie 1929		CREDIT	
Cheltuieli generale:				Report din 1928	3,520.853
Salarii, bonificări acordate funcționarilor pentru scumpirea traiului, gratificațiuni, cheltuieli de administrație, remunerațiunea cenzorilor și direcțiunii		123 459.858		Beneficii realizate din:	
Cheltuieli cu diverse instalațiuni și organizarea mecanică		5,768.195		Dobânzi, comisioane, operațiuni de efecte mone de străine, devize, valute, participări, etc., după deducerea pierderilor la conturile dubioase	265,073.010
Impozite și timbre		28,003.517			
Profit:					
Raport din 1928	3,520 853				
Profit net pe 1929	107,841.440	111,362.293			
		268,593.863			

Verificat și găsit conform cu registrele băncii,

Cenzori: *Colonel N. Drossu, George Ștefănescu, Al. Zănescu.* ©B.C.U. Cluj

Evreii în Rusia sovietică

S'a crezut într'o vreme și se mai crede încă și astăzi că revoluția rusească — înțelegem actul ei final, cu triumful bolșevismului — a fost opera Evreilor. Această credință, răspândită, evident, mai ales în cercurile cari ignorează natura fenomenelor sociale, se sprijinea și pe oarecari aparențe: o seamă de Evrei, ca Trotzky, Zinoview și Radik, se găseau printre fruntașii revoluției, după ce partea lor de contribuție la triumful acesteia fusese într'adevăr însemnată.

Acești Evrei revoluționari erau însă niște intelectuali, cari rupseseră aproape orice legătură cu ceea ce numim *judaism*. Aderând la ideea socialistă, notele dominante ale spiritului evreiesc, raționalismul și pasiunea, i-au împins spre stânga extremă. (Din această cauză, într'un moment când guvernarea sovietică trebuia să accepte oarecari compromisuri cu realitatea presantă, ei devenind incomozi, au fost înlăturați dela conducere.) În cursul istoriei de altfel, sufletul evreiesc s'a sbătut veșnic între extremele atitudinilor omenesti: raționalismul îl face să tragă ultimele concluzii dintr'o idee, dacă a aderat la dânsa; iar pasiunea îl transportă și ea către absolutul sentimentelor. Trăește în tensiunea înaltă a coardelor sufletesti.

Fără îndoială, comunismul a recrutat, în Rusia, mulți militanți din rândurile intelectualilor evrei. Acești intelectuali însă nu constituie decât o infimă minoritate a masei evreiești. Ea, masa, se compune din negustori, industriași, bancheri și tot felul de oameni de afaceri, cari, orice s'ar spune, profită mult de pe urma unui regim burghez și pierd mult, dacă nu totul, sub un regim comunist. Ar fi absurd să presupunem un moment măcar că această burghezie evreiască ar fi putut dori instalarea lui Trotzky în Kremlin, numai fiindcă organizatorul armatei roșii era Evreu de origine. Adevărul este cu totul altul: burghezia evreiască n'a iubit țarismul, nu l-a putut iubi, din cauza progromurilor; n'a dorit însă nici comunismul. Forma socială și politică, dorită de dânsa, aceea care ar fi aranjat-o, era republica democrată alui Kerensky și Miljukow, care însă n'a durat decât vre-o câteva luni. Aceasta i-ar fi redat libertatea, fără să-i ia averea.

Regimul comunist combate în mod sincer antisemitismul, după cum nu tolerează nici o manifestare a urii de fașă, indiferent împotriva cui s'ar îndrepta ea. *Egalitatea raselor este una din dogmele doctrinei*

comuniste, a cărei forță revoluționară o simt, în Asia, toate puterile cu imperii coloniale. Dinamismul ei a pus în mișcare China, Indiile și Arabia. Chestiunea națională, care este o racilă a Europei, în Rusia — trebuie s'o recunoaștem — și-a găsit rezolvirea completă. Triburi turanice și mongolice, resfirate pe stepelile Siberiei, au primit dela regimul bolșevic un alfabet pentru limba lor națională. Libertatea, în această direcție, este acordată fără nici o rezervă mintală.

Evreii, așa-dară, nu mai sunt persecutați ca rasă. Antisemitismul este pedepsit — ceea ce nu înseamnă că el a și dispărut. Legea caută să-l reprime, presa îl condamnă cu asprime, dar pe ici pe colo poporul îl mai practică. Numai săptămânile trecute, tribunalul din Odesa a condamnat la moarte pe trei agronomi, cari prigoniseră până la disperarea sinuciderii pe o agronomă evreică, în același timp și comunistă.

Ura de rasă fiind socotită ca o prejudecată, este combătută cu energie și, într'un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, e probabil ca ea să dispară.

*

Dar, este *judaismul* un popor? Semnul distinctiv al oricărui popor, adică limba națională, aici lipsește. Și e fatal să lipsească. Coeziunea națională, când se întemeiază pe limbă, este condiționată de coeziunea pământului. Când aceasta din urmă nu mai există, când între fragmentele aceluiaș popor s'au interpus alte nații, unitatea este primejduită. Fragmentele încep să se diferențieze sufletește, ceea ce înseamnă că limba se discompune în dialecte sau chiar se uită. Discontinuitatea geografică, împiedicând contactul, explică de pildă existența celor trei dialecte românești.

Evreii, trăind risipiți pe întreg globul, nu pot avea o limbă națională. La ei, principiul unificator și integrant a fost tradiția religioasă. *Judaismul* este o religie, al cărei sâmbure e o mare speranță animatoare: *Messianismul*.

Tocmai această tradiție religioasă este serios amenințată de regimul sovietic. Se știe că bolșevismul a declarat război religiei, oricărei religii. Și sinagogile închise sunt proporțional mult mai numeroase decât bisericile creștine sau moscheele, transformate în cluburi sau cinematografe. Comuniștii evrei, mânați de pasiunea caracteristică rasei, activează cu multă ardoare. Căci informații demne de crezare, spun că sinagogile nu le închide guvernul sovietic, mai bine

zis nu le închide el direct, ci comuniștii evrei. Parcă s'ar adevări încă odată vorba Scripturii: „Pieirea ta, din tine, Israile!“

Astfel, judaismul se disolvă, iar agenții disoluției sunt înșiși Evreii.

*

Spuneam că triburi uitate prin deșerturile nisi-poase sau trăind neștiute prin taiga Siberiei, au fost chemate la viață. Căzute în toropeală sub țarism, se trezesc astăzi la conștiința națională. Cu o condiție însă: dacă locuiesc teritorii compacte. Resfirate însă pe imensa întindere a Rusiei, cum este cazul Evreilor, ele sunt sortite dispariției. Colectivismul, cu noulle condiții de viață, grăbește procesul, foarte natural de altfel. Căzând digurile înălțate de proprietatea particulară, de religie și de prejudecățile de clasă, micile insule sunt înecate de puhoi.

Un exemplu ne va lămurii și mai bine. În Crimeia s'a constituit o gospodărie colectivă cu membri evrei, tătari, ruși, estoni, armeni, greci și bulgari. Acești oameni vor munci împreună pământul, mai târziu vor locui chiar împreună. Necesitățile conviețuirii vor impune o limbă de conversație, care va fi probabil cea rusească, adică limba statului. Căci oameni, cari lucrează la aceeași batoză, nu pot vorbi șapte limbi, ci numai una, dacă vor să se înțeleagă.

Mai adăugați apoi că viața conjugală se va găsi sub regimul exclusiv al atracției sexuale, că nimic nu va împiedeca pe armeană să se căsătorească cu un tătar, dacă îi este simpatice, că în sfârșit toate barierele dintre oameni vor fi căzute. Din mixtura celor șapte naționalități, nu va ieși oare, în câteva decenii numai, un singur aluat?

Dintr'un instinct de conservare, Evreii au încercat în multe locuri să formeze singuri gospodării colective, cu bucătării rituale. Dar dușmanul implacabil — Evreii comuniști — s'a ivit numai decât, forțând fuzionarea cu alte gospodării neevreiești.

De altfel, amintim în treacăt că și coloniștii germani de pe Volga ca și cei svedezi din Ucraina, s'au repatriat nu numai din cauze economice — erau oameni înstăriți — ci și împinși de instinctul de conservare națională. Intrând într'o gospodărie colectivă, și-ar fi pierdut nu numai situația morală și materială, ci cu timpul și limba. Faptul e recunoscut și de presa germană.

Evreul, fie că este agricultor, fie că e muncitor sau funcționar, pierzând unicul său patrimoniu, adică religia, este absorbit de fluviu. Totul se petrece în mod firesc, prin liberul joc al forțelor sociale.

Da, colectivismul este, fără să vrea, un factor de asimilare.

Ilie Cristea

Afară cu politica din Universitate

Se lucrează la reforma învățământului superior. Nu cunoaștem cadrele acestei reforme. Nici nu le putem cunoaște, fiindcă la noi reformele prea se fac la fel: cu ușile închise.

E de dorit ca această reformă să nu fie numai o schimbare în formă, ci să fie o schimbare de esență a vieții universitare. Universitățile noastre s'au prea abătut dela calea cea adevărată a menirii lor. În incinta lor au năvălit politicianii cu clamarea lor de târgoveți fără scrupule. La altarul științei s'au îmbulzit mulți speculanți și nevrădnicii. Știința are prea puțini preoți adevărați.

Afară cu târgoveții din Casa Domnului! Afară cu politica din Universitate! O cerem aceasta în interesul Universităților. O cerem în interesul culturii și al științei românești.

Cărmuitorii de azi ai țării să ia biciul și să isgonească din Universitate politicianismul.

Cerem o legiferare, care să ridice Universitatea acolo unde trebuie. Profesorii să fie redafți științei, iar studenții preocupării lor de școlaritate.

Cerem să se facă gestul de supremă energie.

Universitatea e biserica Științei. Cei cari oficiază la altarul ei trebuie să fie cu sufletele curate, neîngreunate de povara învrăjbitoare a grijilor politice. De aceea mari interese naționale și culturale cer excluderea politicianismului din Universitate.

Profesorii universitari să nu aibă drepturi de a face politică. Ei să nu facă parte din partide politice. Partidul lor e unul singur: partidul științei. Dacă avem categorii sociale (magistrați, armată), căroră legea le interzice participarea la politica militantă, să le-o interzică și profesorilor universitari.

Să le-o interzică! Politica generală a țării nu va pierde atâtea, cât va câștiga știința românească. Sunt atâtea alte căi, pe cari oamenii de știință pot participa la îndrumarea vieții noastre publice.

Studenții să fie și ei redafți în întregime cărții. Politica tulbură prea mult și prea adeseori. Locul lor nu e în stradă în jurul tribunelor, ci în bănci în jurul profesorilor. Trebuie să-i avem, pentru ziua de mâine, bine și solid pregătiți. De aceea să nu aibă altă preocupare, decât pe cea a cărții. Sufletul să le rămână curat, necontaminat

de veninul distrugător al politicianismului!

Să-i ferim de atingerea criminală a speculanților de voturi. Să-i ferim de cărdășia anarhizantă a politicianilor! Să le creăm o zonă de izolare, unde să nu străbată larva și murdăria vieții politice. Să-i smulgem din vâcarmul străzii.

Mijlocul e unul singur: să i se suspende, pe tot timpul școlarității universitare, dreptul de vot. Să li se interzică orice amestec în politica militantă.

Cartea îi cere întregi și pe profesori și pe elevi. Să-i redăm, și pe unii și pe alții, înalțelor lor preocupări de carte și de știință.

Numai prin muncă neobosită și devotată se poate crea o cultură adevărată. Numai devoțiunea crează martiri și apostoli. Știința noastră românească are lipsă de acesă.

Legiuitorul de astăzi are datoria să ni-i dea chiar și printr'o reformă revoluționară.

Cerem, în concluziune, dispoziția legislativă, care

1.) să interzică profesorilor universitari de a face politică, și care
2.) să suspende dreptul de vot al studenților pe timpul școlarității lor.

Ar. Deleanu

Sociologia comparată a mentalităților

Chinurile facerii în general sând groasnice, dar, zice-se, că cele prilejuite de venirea sociologiei pe lume au fost deosebit de grele. Pentru că a fost concepută de mult, dar s'a născut târziu. După termen. Știința bătrână deaceea o privește cu ură, înăbușind sentimentul matern. Inșă, prin târg circulă o vorbă suspicioasă. Se susține că și azi, știința noastră, s'ar nutri ombilical. Și cum are o filiație foarte contestată, până la restabilirea faptelor, se nutrește multiplu-ombilical. Adică își soarbe nutremântul, când dela istorie, când dela etnografie, când dela filosofie, ba dela toate trei de-odată, mistuit gata și comod. După altă versiune ar fi ajuns dejă să sugă. I se bănuiesc chiar dinții de lapte. Oricum, n'o crede nimeni serios capabilă să se susțină singură. Și după semnele leneviei precoce, i se prezice o copilărie cu mult întârziată.

Noi, am expus, în coloanele revistei acestea, foarte răspicat, cauzele acestor stări de lucruri. O știință nu se poate clădi pe o altă știință. Parazitarism științific, din fericire, nu există. Or, sociologia n'a avut ambiția până acum să-și procure materialul direct, îl răpea, pur și simplu dela altele. Fără să observe însă că era cules de cercetători cu un alt interes, că era utilizabil din alte puncte de vedere. O colecție de răbojuri ciobănești e minunată pentru știința scrisului și evoluția simbolurilor, dar ea nu îndreptățește nici cum teorii asupra ciobănitului sau asupra tipului pastoral de societate. In nici un caz nu poate fi făcut vinovat de aceasta colecționarul. Și nici colecția. Atunci? Liber e să-și facă fiecare de cap? Hotărât, nu.

Descoperirea și exploararea noilor continente, dezvoltarea treptată a imperialismului colonial, misionarismul creștin, o rămășiță simpatică a tendințelor de putere lumească a Bisericii, (trecută în plan spiritual și de aceea, deci, simpatică), a înlesnit și poate a constrâns îngrămădirea unui enorm material *etnografic*. Teologi, militari și funcționari coloniali, în orele libere (nu rar, chiar în rapoarte oficiale), își scriau impresiile despre localnici. Care după cum se pricepea. Decât nimic, bine e și așa rău. Valoarea științifică? Poate că nulă. Dar au dezvoltat gustul și interesul pentru acest soi de cercetări. Ceeace a pus pe căi specialiștii etnografi. Și a fost bine. Misionarii au fost preferați cu studii în acest sens. Dealtfel etnografia și studiul limbilor primitive le intră în pregătirea profesională. Meseria asta e spi-

noasă și nerentabilă. O lume modestă de pasionați ai științei, pierdută în besna celor streini de civilizație, cu riscul vieții la fiecă pas, (mulți au fost mâncați de canibali), pentru a culege câteva pagini îngrijite de tipar, „material, fapte brute“, prilej ca să strâmbe din nas știința suverană, rămasă la vatră. — Sociologia trebuia să aleagă. Nu putea renunța la fapte. Dar știință inductivă însemna pe de altă parte, știință ambulantă. Faptele nu vin singure la om. Asta nu-i mai convenia. — (Să părăsești metropolele, catedrele, faima, jobenul, — pentruca să fii mâncat de viu? Mersi.) A găsit formula de împăcare. Va utiliza materialul strein. Sedentară și parazită dar stăpână și glorioasă. Metoda îi venia bine și din alt punct de vedere. Adică, lipsa de control. Sociologii de regulă erau convertiți dela filosofie sau drept, deci nu puteau primi, cu una cu două, rigiditatea morăvurilor, științifice; preferau o stare susceptibilă de contraverse, construcții și teorii ingenioase.

Așa s'a născut Sociologia primitivilor (*Durkheim, Vierkandt, Lévy—Bruhl* etc. — „tot unul și unul“). Și, fiindcă rațiunea omenească, pentruca să obțină înțelegerea completă, nu poate proceda decât comparativ, s'a pus curând problema diferențelor dintre civilizați și noncivilizați. — Această introducere cât ar părea de „neserioasă“ și de obstreticală ne va explica anumite rezultate și mai ales refuzarea lor.

Problema se punea în jurul mentalităților. Lévy—Bruhl le-a consacrat o carieră științifică și a dăruit lumii trei cărți fundamentale în materie. Sărbătorit, faimos, citat și respectat, Lévy—Bruhl a reperutat o victorie în știință pe care nici visa n'o pot cei pierduți în noaptea africană sau negura Australiei. Poate e mai pregătit, poate e mai deștept, poate mai norocos. Nu știm. Știm că azi Lévy—Bruhl e Lévy—Brühl. El și direcția lui reprezintă o pozițiune puternică, o teză de mare anvergură în sociologie. — Iată pe scurt despre ce e vorba:

Evoluționismul veacului 19, aplicat și în sociologie de universalul Spencer, a suferit o înfrângere prin noile cercetări. Mentalitatea primitivă numită *prelogică*, (poate că-i mai mererit: *a-logică*), e de natură mistică și se supune unei singure legi: *a participării*. E mistică în sensul de credință în forțe, influențe și acțiuni imperceptibile simțurilor și totuș reale. Cu alți termeni, înșăs realitatea în care trăiesc primitivii este mistică. Ceeace vedem noi, lor le scapă sau le e indiferent; în schimb, caută și percep pre-

prietățile ascunse, forțele oculte, puterile secrete ale ființelor și lucrurilor. Existențialitatea se câștigă în măsura *participării* la aceste forțe oculte. Principiul identității și al contradicției, nu se aplică. Pluralul se confundă cu singularul, afirmativul cu negativul. Ei și noi vedem cu aceiași ochi, dar cu alt suflet. De unde concluzia aristotelică inevitabilă a diferenței fonciare, ireductibile între mentalitatea primitivă și cea logică. Afirmarea aceasta n'a fost nici pe departe unanim acceptată. Allier și Le Roy au scris câte o carte întregă pentruca s'o năruie. Totuși nu cu succesul dorit de cei de-o părere. Dovadă că adevărul singur nu izbutește fără o personalitate egală și un talent hotărâtor, decât foarte greu, împotriva unei teze astfel apărute.

Ce interesează aici e cum de a putut Lévy—Bruhl, tocmai pentrucă e un cap remarcabil, să lase această părere încă nefundată, să circule; presupunând, evident, că e de bună credință. Se pare că a fost atras și covârșit de etnografia, *la modă*, a primitivilor. Sistemizării și cunoașterii acestui material și-a consacrat ce a avut mai bun în el. I-au scăpat astfel toate celelalte trepte intermediare, faze evolutive caracteristice sau numai tranzitorii. A comparat exclusiv cele două capete de evoluție, mentalitatea primitivă și mentalitatea civilizată contemporan-europeană. Deci, o neiertată greșeală de metodă. Poate că ar fi obținut același rezultat, dar cu altă temeinicie.

Schițăm drumul care ar putea duce la concluzii necesar acceptabile, mai ales că este și la dispoziția științei românești să-l străbată.

Ne gândim la o sociologie a mentalității țărănești. Ar prezenta avantajii ca obiect. E la dispoziția oricui; — material viu și tipărit, — folclorul, — din abundență. Deci puțința de cercetare și verificare

la fiecare pas. Faza agrară după toate cercetările de istoria civilizației este specific intermediară. Sub ochii noștri, popoare intră și părăsesc această fază. Dela nomadism la agricultură, de aici la capitalism și industrialism. Prin urmare și metodologic e cea mai potrivită pentru studiul comparativ și evolutiv al societăților (implicit, al mentalităților).

Mai întâi, ar trebui să se îndrepte atenția, asupra rămășițelor și prelungirilor mentale din fazele primitive. Să se întreprindă un studiu integral al *supraviețuirilor*, după termenul fericit al lui Tylor. După gradul de importanță al lor și forma păstrării se poate afla înrudirea între cele două faze; dacă sânt în linie de filiațiune și deci de ereditate organică sau numai de vecinătate și deci e împrumut și influență superficială. Pe urmă s'ar întreprinde studiul tendințelor spre mentalitatea logică. S'ar afla astfel rădăcinile mentalității culte, dacă sunt, în cea țărănească sau cea primitivă. Și înfățișat, s'ar observa dacă desfășurarea aceasta nu e cu necesitate impusă de structura însăși a mentalităților. Dacă misticismul primitiv nu cuprinde germeii logicii culte, așteptând doar împrejurări favorabile, — faza agrară sau capitalistă, — pentruca să se preschimbe. Numai atunci s'ar putea vorbi cu siguranță despre natura diferențelor între primitivi și civilizați. Dacă sânt ireductibile sau numai faze ale aceleiași evoluții firești. Sociologia comparată a mentalităților ar apuca drum științific.

Nu anticipăm nimic, așteptăm studiile necesare. Noi sau alții, cineva trebuie să le facă. Sânt misiuni științifice cari plutesc în aer. Se vor culege. Dacă am expus totuși problema, poate fi socotit ca un angajament pentru noi, dar tot așa de bine, un apel către alții. Sigur e că greutatea unei cercetări se ușurează simțitor prin colaborare. Piatra lui Moș-Roată.

Traian Herseni

C r u c i f i x u l

Când sfântul apostol Pavel a fost judecat la moarte prin răstignire, a protestat, invocând drepturile lui de cetățean: Civis romanus sum. A cerut să fie decapitat, căci această moarte era conformă cu demnitatea unui cetățean roman, câtă vreme răstignirea era o moarte rușinoasă.

Apostolul Petru, în aceeași osândă, a cedat să fie răstignit, dar pentru a nu se asemăna cu Mântuitorul, din smerenie a cerut să fie răstignit cu capul jos...

Bănuim, că la trei decenii și ceva, dela moartea Invățătorului, cultul crucii nu luase încă proporțiile, cari mai târziu aveau să-și facă drumul triumfal, înstăpânindu-se de-asupra palatelor Cezarilor păgâni, și a lumii întregi: urbi et orbi.

Fapt e, că semnul sfintei cruci s'a introdus în rugăciunile creștinilor, numai în veacul al treilea după Hristos. Sub stăpânirea împăratului Constantin cel Mare, semnul crucii s'a pus pe steagurile legiunilor romane, cu cele două litere inițiale a numelui Lui: XP.

Semnul urgisit al crucei, pe care se executau criminalii cei mai de rând, a crescut, cu pătratul depărtării, luând proporțiile celui mai înalt simbol, sub care se ocrotește civilizația de azi și de totdeauna.

Incearcă hoardele smintiților bolșevici să-l calce în picioare?

Vai, cum vor plăti de scump această demență!

Martiri de azi — căci există și azi martiri — vor mijloci, din lumea lor de slavă, pentru o iertare a celor ce nu știu ce fac, dar iertarea nu va veni, căci brutele roșii știu prea bine ce fac...

Crucea s'a introdus apoi pe case, la răspântia drumurilor, la morminte, dar mai ales în biserici și altare.

Copii nou-născuți se botează „in hoc signo“, femeile o poartă la gât, ca un amulet, și ca o mărturisire a credinței. Vă puteți închipui un cimitir fără cruci? Vă puteți închipui un cimitir fără crucile, purtând inscripția: „Aici odihnește în Domnul“?

E indiferent, dacă aceste cruci sunt de granit sau de marmoră, ori sunt umile cruci de lemn, de pe cari urgia vremii a șters numele celui adurmit! Ele rămân un simbol al credinței în nemurire, invocând cuvintele Invățătorului: „El n'a murit, ci doarme“...

Parcurgând cu trăsura — cu mașina drumul prea e repede — un drum cât de scurt, se poate să nu întâlnești, la intrarea sau la ieșirea dintr'un sat, crucea cu chipul celui răstignit?

Si cum te-ai obișnuit cu ele, și cunoști toți copacii din drum, nu simțesti un fior de groază, când nu mai vezi, câteodată, crucea dela răspântii, căci vișorul năpraznic a răsturnat-o, și mâinile cucernice au întârziat să o ridice iarăși?...

E o mică deosebire între crucifixul bisericei noastre răsăritene și al celei apusene; o deosebire de rit, sau, dacă, vreti, de artă bisericească.

Cel dintâiu înfățișează, pe cruce, trupul Mântuitorului zugrăvit, iar cel de al doilea sculptat.

E acelaș simbol al tuturor creștinilor, începând cu neamurile civilizate, și isprăvind cu eschimoșii

dela Nord și cu triburile din Polinezia, până unde a putul străbate opera de jertfă a misionarilor-mar-tiri.

Sărbătorile sfinte ce se apropie, ne cheamă să ne ocrotim sub umbra crucii.

Cu fața îngropată în palme, vom da seama, în fata Stăpânului a toate, de tot binele și răul, ce am săvârșit.

Sunt clipe de reculegere sufletească, de noi re-surse pentru munca din viitor, planând de-asupra lor, ca o pavăză, divinul adagiu:

— PER CRUCEM AD LUCEM!

Al. Ciura

Problema feminismului la noi

— Reflexii fugare —

Femeile, prin drepturile de vot la comună ce li-s'a dat, încep să devină și ele un factor politic. Până acum femeile, în țara noastră, n'au avut drepturi politice. Nu le-au cerut și nici nu li s'au dat. In anii din urmă au început, sub înrăurirea mișcărilor similare din alte țări, să le ceară cu mai multă stăruință. Guvernele noastre, le-au dat o parte din aceste drepturi. Avem, în consecință, și femei votante.

Va câștiga ceva, prin aceasta, viața noastră politică? E greu să se dea un răspuns afirmativ.

Viața politică e un câmp de luptă, unde nu se iau la încăerare numai puterile spirituale ale omului, ci mai ales puterile diabolice ale patimilor și ale răutăților omenești. Bărbatul, biped politic fortificat, crescut în practica acestor din urmă printr'o experiență de veacuri, va fi pentru femeia politică un vrăjmas necruțător. Spre a-l birui, femeia nu e încă destul de înarmată. Nu are pregătirea intelectuală a cărții. Și nu are experiența sufletească a vieții. (Ea întră, în vârtejul unei lupte aprige, cu mintea nepregătită și cu sufletul încărcat de iluzii naive și de credințe copilărești).

Ea luptătorul întârziat, întrat cu armură medievală în vârtejul de foc al mitralierelor și al tunurilor de azi. Cine o va ajuta? Cine-i va schimba arcul în pușcă cu repetiție? Se crede că bărbații. Lucru greu de crezut. Bărbații nu vor fi nici când dascălii, ci doar corupătorii politici ai femeilor. Anexă a bărbatului în căsnicie, femeia va rămânea un adnex incomod al lui și în politică.

Femeia în politică, va crește în importanță prin puterile ei proprii. De prezent, slabă cum e, își îmbie, cu naivitatea adorabilă a sexului ei, serviciile partidelor politice. Bărbații se arată, fără îndoială, încântați. Dar, după râsul lor de dulceagă curtoazie, se ascunde poate și răutate și neîncredere. Astăzi femeia, slabă cum e, se pare că nu poate face altceva. Pui golăș în politică, ea trebuie să caute ocrotire în tabăra politică a bărbaților.

Femeile, cu toate acestea, trebuie să se ferească în politica de mâne de bărbați. Ele trebuie să facă o politică paralelă, de colaborare, iar nu de asimilare. Politica feminină nu va fi, în viitor, o politică de lux de flirturi și de etalări de ambiții personale. Femeile vor trebui să facă o politică proprie, specific femeiască. Viața se îngreunează pe zi ce trece. La

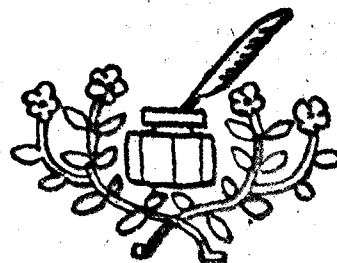
masa mare a vieții locurile se împuținează tot mai tare. Brațele bărbătești, în încăerarea sângeroasă pentru pâine, nu vor ajuta, ci vor strivi pe cei slabi. Femeia de mâine nu va avea ajutor decât în ea, în sufletul ei, și în armata de luptătoare conștiente ale sexului ei. Problema feminină nu va fi atunci o problemă de inimă, ci va fi ceea ce trebuie să fie; o problemă de stomac.

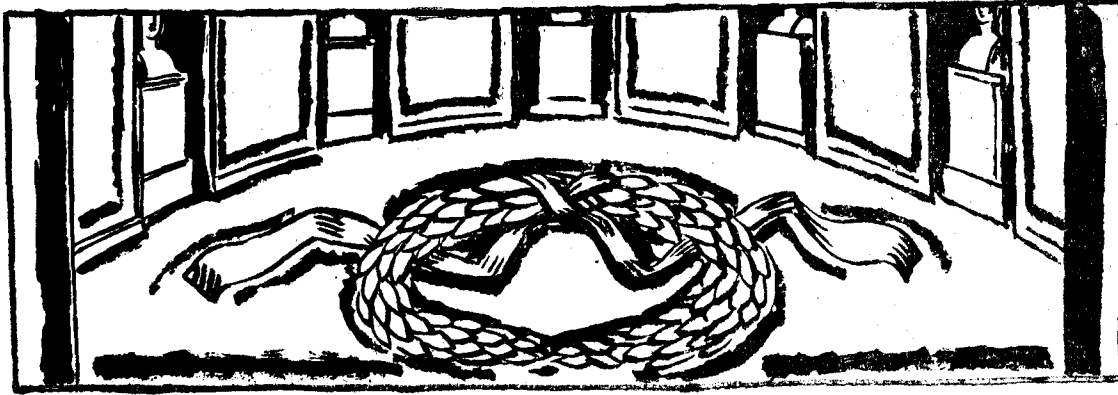
Deocamdată femeile noastre să nu se agite prea mult pentru acest modest crâmpeiu de drept politic. Ele au de făcut un lucru mult mai necesar. Să se pregătească pentru lupta de mâine. Această luptă cere luptători destepti, aprigi și neînfricați. Așa trebuie să devină și femeile. Numai îmbogățirea sufletului, prin carte și prin îndeletniciri spirituale, ne va da femeia intelectuală. Deaceia mișcarea feminină de azi trebuie adâncită prin intelectualizare. Să i se dea și femeii cartea și școala care i se dă bărbatului. Numai printr'o egalizare a forțelor se va ajunge la o egalizare de drepturi și de datorii.

Femeia de mâine va trebui să-și elupte drepturile ce revin sexului ei. In afară de aceasta, femeia este chemată să fie marea reformatoare a vieții noastre publice. Inzestrată de natură cu comoara atâtor virtuți morale, ea va trebui să fie îndrumătoare spre bine și purificatoarea neamului nostru. Acesta e drumul pe care trebuie să rămână feminismul nostru.

Orice amestec în politică cu bărbații, va însemna o dureroasă deviere dela marea misiune ce o are: de a întări, prin intelectualizare, puterea de luptă și de rezistență a sexului ei — și de a încerca, prin politică, însănătoșirea vieții noastre publice.

Petru Suciu

REPREZEN-

TATIVE

Alexandru Papiu-Ilarianu

Alexandru Papiu Ilarianu este o apariție aproape excepțională a vieții publice românești. Este una din cele mai fericite întruchipări ale rasei plămădite pe meleagurile Ardealului. Cu toate că activitatea sa se desfășură între anii 1848—1873, totuși dintele vremii nu întunecă și nu micșorează însemnătatea operei sale.

Om de concepție și om de faptă. Un intelectual înzestrat cu prisosință dela natură, cultivat și alimentat de variate resurse de cultură. O voință tenace, un caracter de bronz, un braț executiv, o putere extraordinară de creație și omul tuturor curajurilor.

Timp de un sfert de veac figura sa luminează câmpul istoriei românești. Ne izbim la tot pasul de cuvântul și fapta sa, umplând golurile firești de cari se resimte viața publică a românilor, după anii de revoluție dela jumătatea secolului trecut.

După terminarea cursurilor juridice dela Cluj, Papiu Ilarianu a fost angajat cu începutul anului 1848 camerist la Curtea de apel din Târgul Mureșului în tovărășia lui Avram Iancu și Buteanu. După câteva luni, în vârstă de abia 20 de ani, Papiu era unul dintre promotorii și organizatorii marelui mișcări pentru adunarea națională de pe Câmpia Libertății. Tribunalul vorbește de pe piatra bisericii catedrale din Blaj către miile de români cari simțeau vântul de libertate ce adie din Apus, și încurajează să nu se lase terorizați de prezența soldaților stăpânirii, căci „voi sunteți poporul și credeți-mă, de ascultați de noi, gloanțele puștilor nu pot să pătrundă în voi!“. Recomandă poporului pe Simeon Bărnuțiu ca pe „omul așteptat“.

Ungurii spânzură la Turda în 1849 pe tatăl său care era preot și-i distrug averea. Mamă-sa și trei surori rămăseră pe drumuri. Papiu face o petiție, către împărat ca să acorde o gratificație pentru ele și să aprobe un stipendiu din fondurile particulare ale consistoriului din Blaj pentru sine, ca să continue studiile juridice la Viena. Petiția avu efect, însă gratificația a fost abia de 60 florini anual. Nemulțumit, Papiu se hotărî s'o refuze. Decorația de argint pentru merite ce-i fusese conferită de împărat, o condiționa de o „îndreptare“ a națiunii românești, căci el nu se poate împodobi spre mândrie pe când ai lui degeră în cenușa bordeilor arse“....

Membru al comitetului permanent din Sibiu, Papiu a fost dat în judecată ca „provocator de războiu civil“. După revoluție Papiu pleacă în străinătate și făcu studii solide în Viena, Berlin și Padua, unde luă titlul de doctor în științele de drept. Iși însuși o metodă sigură de cercetare științifică. Făcu explorări în arhive, vizită biblioteca poloneză din Kornik. În Viena a publicat *Istoria Românilor din Dacia superioară* în două volume (anii 1851—1852). Din această înțâie operă a sa ne putem convinge cât de bine era înarmat Papiu, cât de inițiat era în tainele diplomației și politicii ungurești. Stăruia asupra nevoiei imperioase, ca românii să sfărme tirania opresorilor și să-și câștige libertatea politică. Se cuprind apoi informații largi asupra mișcării revoluționare a românilor din anii 1848 și 1849.

Vodă Grigorie Ghica cheamă pe Papiu în 1865 la Iași unde ocupă un post de profesor, apoi de avocat al statului. Mai târziu a fost

numit procuror general al Curții de casație din București. Intre timp scrie un memoriu politic pentru prințul Alexandru Cuza în care pune problemele politice interne și externe a României. În acest memoriu se relevă maturitatea gândirii politice a lui Papiu.

Se pare că Alexandru Papiu Ilarianu a fost cel dintâi bărbat politic român, care a documentat legitimitatea principiului național și necesitatea pentru dezvoltarea României de a elibera cu orice preț Carpații. În memoriul către Cuza, desvăluie planurile germanilor, slavilor și mai ales ale ungarilor de a lovi în existența națională a românilor și a pătrunde în Orient. Apoi continuă: „Principatele Unite fără Transilvania nu au viitor în Europa, duc o existență precară și dubie care va ține cât va ține și rivalitatea și interesele cele schimbătoare ale statelor Europei. Unirea Transilvaniei cu principatele, ar scăpa principatele de moarte, ar completa sistemul statului român și ar pune fundamentul vieții perpetue a României“....

Problemele politice românești înălăuntru sunt următoarele: Vodă Cuza să întărească armata, să facă o bună administrație a dreptății, să întărească pe țărani fără de cari, „nici un lucru mare nu se poate face“. Principatele să fie un centru de instrucție politică și națională, să crească finanțele statului, să secularizeze averile mănăstirești, să pună capăt intrigilor perpetue, întărind autoritatea guvernului; în afară: să stea în legături cu Italia și Franța, să fie veșnic treaz în relațiile cu Austria și Rusia, să observe mișcările bulgarilor și sârbilor. Prin urmare antantofilia de azi nu se pot lăuda, că de-

țin monopolul orientării noastre către Franța și Italia. Au un precursor vechiu.

Papiu Ilarianu are viziunea românismului întregit în stat național. Despre munții Carpați și rolul lor în istoria țării are următoarele rânduri admirabile:

„Carpații cei de aur ai Transilvaniei ar fi protectori a toată România. Transilvania cea înaltă este în centrul Daciei ca o adevărată cetate firească, cea mai tare și mai importantă. În centru fiind, firește, dominează șesurile Banatului și ale Bihariei până la Tisa; dominează dealurile și văile Moldovei și șesul cel adânc al Țării Românești“...

Politica lui Papiu este sprijinită pe dovezi și are toate sugestiile posibilității de realizare. Vodă Cuza se pare că se pătrunsese de dreptatea ideilor lui Papiu pe care-l făcu sfetnic în cabinetul lui Mihail Kogălniceanu la 1863, luând portofoliul justiției. A luptat pentru introducerea unui regim democratic în România și au rămas urme după înfăptuirile și concepțiile sale scripitoare.

*

Vasta și vieaia sa inteligentă, facultatea sa superioară de a se concentra sufletește și de a lucra repede și în mod desăvârșit l-au ajutat să ne lase moștenire opere însemnate. A publicat o serie de documente în *Tezaurul monumentelor istorice*. Dnii Iorga și Pârvan i-au apreciat elogios atât activitatea ministerială, mai puțin norocoasă, cât și cea istorică înfățișând pe Papiu Ilarianu ca pe un învățat care putea sta alături de învățații Apusului. *Tezaurul* era fără îndoială cea mai frumoasă lucrare istorică ce apăruse până atunci la noi, cea mai metodică, mai îngrijită, mai desăvârșit executată (Iorga: în *Prinos lui Sturdza*, pag. 60). Colecția de documente *Tezaurul* a apărut în trei volume în tipografia Rasidescu dela 1862—64. Tot d. Iorga ne spune că Papiu era „extraordinar de bine informat, cunoscând tot așa de bine literatura națională, ca și cea germană, latină, ungurească a subiectului ce trata“, „Papiu se arăta pe atât de concis în formă, de sigur în critică, pe cât de bine era stăpân pe izvoare“.

*

Legăturile lui Papiu Ilarianu cu Transilvania n'au slăbit, dimpotrivă îl vedem figurând în toate mișcările importante ale românilor ardeleni, ca o dovadă că el era și

omul care căuta orice prilej de a preface concepția sa despre statul național într-o realitate palpabilă. *Tezaurul* ne spune, că Papiu asista în 1861 la înființarea Asociației și salută discursul lui Ion cavaler de Pușcariu prin care acesta anunța, că va da publicității explorările sale asupra obârșiei românești a familiilor nobile din Transilvania; Papiu îi lauda limba mai românească decât a celorlalți transilvăneni.

Papiu era un poliglot și un enciclopedist. Cercetările sale se întindeau asupra unor domenii de știință foarte variate și cu egală competență. În adunarea a doua a Asociației ținută în Brașov în 1862 se făcuse propunerea ca toți cei de față să adopte ortografia lui Ci-pariu. Papiu însemnează în *Tezaur* că, „entuziasmul filologic n'a prins“; primirea propunerii ar fi împiedecat „toată libera cercetare, toată dezvoltarea naturală, tot progresul“; „cugetarea liberă poate să și rătăcească pe drumul ce duce la descoperirea adevărului, însă nu mărginirea cugetării duce la adevăr“; „știința, progresul, în cătuși dispăre“; „ortografia ca și limba vin dela sine prin rațiune și natură, prin logică și concurs universal“; în republica literară nu are loc tirania, ci numai libertatea deplină. Aceste afirmații înfățișează o latură nouă a personalității sale. Papiu întrunia pe lângă erudițiunea istorică, abilitatea politică, darul de investigație științifică, și un bun simț în toate problemele ce se puneau în vremea sa, deci și în materie filologică și de drept constituțional. Un studiu al său asupra Independenței constituționale a Transilvaniei, a fost tradus în trei limbi europene și „a făcut mare zgomot“. (Pârvan).

În 1873 se stinge în el scântea intelectuală. O paralizie progresivă îl chină și-și târăște o viață sbruciată până în 1889. Scripitoarea inteligentă a lui Papiu ar mai fi îmbogățit cultura românească și cu alte creații. Avea în plan publicarea operelor lui Cantemir, traduse în românește și o istorie a nobilimei pierdute sau ungruite a românilor din Ardeal.

Operele lui Papiu sunt presărate cu nenumărate idei originale. Iată de pildă ce spune despre ideea revoluției în Ardeal:

„Revoluțiunile nu se nasc dintr'un accident, ci dintr'o necesitate. Grămada apăsărilor seculare ce nu mai erau de purtat: iată adevărata cauză a răscoalei lui Horia“; „negreșit că e mai bine progresul fără teroare, dar fiindcă aceasta nu este cu putință și având să alegem între cei dintâi și cei de al doilea, noi nu ne îndoim un singur moment a ne pune în șirurile barbarilor civilizației; — ungruii sunt civilizații barbariei“.

Biblioteca lui Papiu a fost contopită cu cea a Academiei Române, al cărei membru fusese ales la 1868. Discursul său de recepție (asupra operei lui Șincai) este o eternă dovadă despre metoda științifică și vastitatea cunoștințelor sale.

Acestea sunt caracterele de marcă ale lui Papiu Ilarianu, odraslă din trupul Ardealului. Portretele contimporanilor nu pot fi definite, din cauza lipsei de perspectivă istorică. Nu mai avem însă atârți dificultăți când este vorba de înaintașii noștri dinainte cu o jumătate de veac. Papiu întruchipează câteva din calitățile generice ale rasei noastre: spontaneitatea intelectuală, sentimentul democratic și dorul de libertate.

Ion Clopoșel.

Creditul agricol se realizează

Agricultura noastră este însetoșată după capitaluri cari să o fecundeze și fructifice. Vom fi o țară săracă, împotriva tuturor bogățiilor atâta vreme cât nu vom dispune de utilajul industrial care să ne ajute, cât mai repede, a scormoni și îmbunătăți huma, prin tractoare și îngrășăminte chimice.

Salvarea nu ne-o poate aduce decât marelle credite agricole după care ahtiem și pentru care se duc tratative în mod favorabil pe piețele streine grație îndemnării și greutății morale a ambasadorului celui mai ilustru at României: N. Titulescu, ministrul nostru la Londra.

Avem nevoie de un credit agricol de multe miliarde, se vorbește chiar de vreo 40 de miliarde. Inceputul, modest, se face acum cu aproximativ trei miliarde. Să fie un început bun! O țărănime inzestrată și capabilă de producțiune superioară, dă României o tărie inexpugnabilă.

Atlasul Linguistic al României

Intre lucrările pornite și călăuzite de Muzeul Limbei Române din Cluj de sub conducerea D-lui Profesor Sextil Pușcariu, putem înregistra acum cu bucurie și Atlasul Lingvistic al României, operă poate tot atât de necesară pe cât de grea, ca și Dicționarul Academiei. Foarte greu, dacă nu imposibil, este a se putea clarifica toată lumea, despre ceea ce se numește în adevăr un Atlas lingvistic și ar fi absurd și nedrept să pretinzi ori și cui acest lucru. Pe de altă parte însă, e rușinos și inadmisibil, ca în sec. al 20-lea — secolul în care Filologia a trecut dela stadiul când nu era decât o disciplină redusă la rezolvirea unor interese de ordin sentimental patriotic, la acea ramură serioasă și demnă de cadrele științei, rezultat al unor preocupări obiective, având ca singură normă răceala minții și căldura sufletului, pentru adevăr — e inadmisibil credem, ca oameni culți sau cu pretenții de ceva cultură, atunci când li se vorbește despre Atlasul Lingvistic al României să rămână ca o statue, căreia din păcate sculptorul i-a uitat și gura deschisă. S'au întâlnit cazuri reale, ci nu e vorba de ipoteze.

*

Filologia s'a dezvoltat peste tot și tot astfel și la noi cam după aceeași schemă, exceptând bineînțeles diferențele provocate de împrejurările locale specifice diferitelor popoare.

Primele preocupări în domeniul filologiei, au răsărit la noi din necesitatea ce se simțea la începutul trezirii conștiinții noastre naționale, de a dovedi pe căile posibile atunci, că sântem popor de rasă latină și că am continuat a rămâne mereu pe aceste plaiuri. Două probleme, care aveau să preocupe pe mulți filologi români și streini, ele s'au pus în mod vag de

croniciari, pentru a ajunge singura preocupare și pasiune la învățații școlii ardeleni, istorici și filologi. Acestea sânt începuturile filologiei la noi, iar o epocă nouă în dezvoltarea sa, e reprezentată de B. P. Hașdeu.

Conduc de principiile științifice, care-i erau cunoscute — și-i erau cunoscute toate ale vremii — Hașdeu calcă mai apăsător în acest domeniu. Lucrările sale de vastă erudiție, atât cele istorice cât și cele filologice, ni-l prezintă ca pe un spirit independent și obiectiv la elucidarea multor probleme. N'a putut totuși nici el să rămână neinfluențat de preocupările și de atmosfera creiată de latiniști. După Hașdeu cercetările de filologie încep a se înmulți și ele se fac din ce în ce mai mult pe baza metodelor recunoscute ca general valabile, ducând astfel la rezultate mulțumitoare pentru toți și în afară de tot ce se poate numi sentimentalism național. În sfârșit un alt stadiu al filologiei la noi e cel actual, când putem susține și pe drept cuvânt, că nu suntem întru nimic mai pre jos de celelalte țări surori. La această afirmație sântem îndreptățiți mai ales acum, când s'au început cercetările în vederea întocmirii Atlasului Lingvistic al nostru.

Insemnătatea Atlaselor lingvistice a fost relevată mai întâi de Gaston Paris înființatorul Geografiei Lingvistice, care observa cum limba literară se introduce treptat în limba dialectală a poporului, amenințând ca la un anumit timp, să nu se mai poată vorbi despre o limbă literară și mai multe dialecte, ci despre o singură limbă mai mult sau mai puțin literară, comună tuturor locuitorilor Franței. Natural că acest lucru s'ar putea petrece într-o vreme foarte îndelungată și afirmația de mai sus e cam riscantă, dar în orice caz, dialectele unei

limbi, singurele în stare a păstra formele de trecere între cuvintele așa cum au fost la început și între cele de azi, se văd periclitare a dispărea parțial. Dispariția lor e ajutată de un factor pe care-l putem observa foarte bine la noi și anume moda în îmbrăcăminte cât și în întreg felul nostru de traiu, care introducându-se tot mai mult dela oraș la sate, duce cu sine și cuvintele reprezentând noțiuni. E o înlocuire care se face pe neștiute, în dauna cuvintelor dialectale locale, care cu timpul dispar pentru totdeauna din limba vorbită.

Strigătul lui G. Paris n'a fost auzit și înțeles decât de J. Gilliéron, care întocmind un dicționar de cuvinte populare și neologisme, porni la drum pe colaboratorul său E. Edmont, om lipsit de o cultură filologică propriu zisă, în schimb cu un simț auditiv foarte dezvoltat, calitate de care tocmai avea nevoie. Edmont a colindat 639 de comune ale Franței, adunând materialul lingvistic, compus din răspunsurile la chestionar, material pe care-l trimetea lui Gilliéron spre prelucrare.

Ancheta a durat mai mult de 4 ani fără întrerupere și după ce Atlasul fu gata, autorul său fu ridicat în slăvă de toți filologii romaniști, deși la început aproape toți priviseră această lucrare cu neîncredere și ca ceva nefolositor. Oridecătore e vorba să se studieze istoria unui cuvânt sau altă chestiune din domeniul lingvistice se recurge la acest izvor nesecat, Atlasul Lingvistic al Franței, care a servit de model tuturor Atlaselor lingvistice care-au urmat și ne va servi și nouă. Atlasul nostru va ține însă seamă și de perfecționările ulterioare aduse pe baza experiențelor făcute de alți doi romaniști vestiți: J. Jud, profesor la Universitatea din Zürich și K. Jaberg,

profesor la Universitatea din Berne, conducătorii Atlasului Lingvistic elveto-italian.

Intre rezultatele mai de seamă căpătate de Gilliéron e și *neexistența legilor fonetice*. Până la el era credința oarbă că transformarea cuvintelor se face pe baza unor legi care nu dau greș, legi care pentru Gilliéron nu există de fapt, ci sânt niște ficțiuni ale minții filologilor pentru a putea explica toate schimbările în limbă. El pentru prima dată recunoaște, că și cuvintele au o viață a lor, că duc o luptă intensă între ele și că în urma acestor lupte, unele cad și se pierd, lăsând loc altora care prezintă mai multe garanții de durabilitate. În locul legilor fonetice de altădată, Gilliéron întronează *Omonimia* — identitatea cuvintelor — ca primă cauză a schimbărilor în limbă.

Jud și Jaberg începând Atlasul elveto-italian, s'au gândit chiar dela început, că cercetările lor ar putea să cuprindă și alte discipline în legătură cu Lingvistica. Într'adevăr atlasul lor cuprinde pe lângă materialul lingvistic și un bogat material geografic, istoric, etnografic și folcloristic, mărind prin aceasta foarte mult numărul celor interesați.

Pentru că în concertul popoarelor romanice eram între cei din urmă care nu ne-am întocmit încă un atlas lingvistic al nostru și pentru că pe de altă parte limba noastră dialectală nu e mai puțin amenințată cu dispariția decât cea a altor țări, Dl. Prof. Sextil Pușcariu s'a gândit și a luat toate măsurile de pregătire în vederea acestui scop, încă dela apariția volumului prim din Dacoromania, buletinul anual al Muzeului Limbei Române. Domnia sa preconiza încă de atunci posibilitățile de întreprindere a acestei lucrări, făcând începutul în sensul de-a aduna un material lingvistic dialectal, prin chestionarele Muzeului: *Calul, Casa și Firul*, care fiind trimise învățătorilor, preoților și studenților din toate părțile țării, acestea erau primite înapoi completate cu răspunsuri, conținând material foarte util. Cercetări lexicale, dialectale și antologii dialectale s'au făcut destule la noi și nu ne e rușine cu ele, putând fi considerate și acestea ca fragmente de Atlas, dacă ne gândim mai ales că nici acesta nu poate cuprinde decât un număr limitat de comune.

Acest lucru e cu atât mai adevărat cu cât despre Atlasul Lingvistic al Franței, iată ce recunoaște însuși Gilliéron: Mis en regard de ce program-

me, qu'est notre Atlas? Il ne donne qu'une faible partie des parles de 639 communes alors que la France, à elle seule, en compte 37.000! Il n'est donc qu'une modeste ébauche et nous sommes les premiers à reconnaître que l'approximation à laquelle nous avons été condamnés par les circonstances doit importants, bien des omissions de faits importants, bien des déficiences dans le tracé que constituent les aires.

Așa fiind, nu vom desconsidera nici nu vom înlătura cercetările mai de seamă de dialectologie, cum sânt ale lui Weigand, Iosif Popovici, apoi ale lui I. A. Candrea asupra dialectului bănățean și altele, dar pe de altă parte nu le vom mai putea utiliza pe aceea în vreme ce materialul Atlasului prezintă garanții de justetă mult superioare și din toate punctele de vedere.

Și mai e un lucru care trebuie ținut în seamă: omul de știință în general și filologul mai ales trebuie să controleze mereu spusele înaintașilor și mai ales exactitatea exemplelor aduse de ei pentru susținerea anumitor teorii. De sigur însă că această atitudine nu trebuie împinsă prea departe, căci în acest caz n'am avea de înregistrat decât un veșnic control, al cărui rezultat ar fi o perpetuă stagnare.

Ținându-se seamă și de aceste considerente, începutul Atlasului Lingvistic al României a fost făcut în luna Decembrie a anului trecut, când cu prilejul venirii Profesorului Jaberg la Cluj, s'au făcut cercetările de probă.

Vestea aceasta a umplut de bucurie pe toți filologii romaniști și pe lingviștii de peste tot, lucru care reese vădit din scrisorile adresate Dlui Profesor Pușcariu din partea aceluia și care se găsesc publicate într'un *Apel către prietenii Atlasului Lingvistic*.

Partea cea mai grea întru realizarea acestei opere revine anchetorilor, care pe lângă devotament trebuie să aibă și multă răbdare și pricepere. S'au găsit tocmai oamenii cu aceste calități în persoana Dlui Sever Pop care studiind în străinătate în direcția aceasta a apucat încă în viață pe Gilliéron alături de care a avut prilejul să lucreze chiar pe teren. Iar al doilea este Dl Emil Petrovici, deasemeni cu studii foarte serioase de specializare. Tineri și deci hotărâți, au primit să facă o muncă de benedictini, pentru săvârșirea acestei lucrări care va face cinste țării întregi și rasei noastre.

Până acum au făcut cercetări în județele: Năsăud, C. Lungul moldove-

nesc, Alba, Sibiu, Ialomița, Tulcea și Brăila, mergând fiecare în sate diferite. Anchetarea nu este o operație tocmai ușoară. Căci ea implică o serie întregă de condiții, unele mai dificile decât altele. Așa de exemplu găsirea subiectului potrivit, care să nu fie nici prea tânăr, nici prea bătrân, să se fi născut și să fi locuit mereu în aceea comună, să aibă dantura bună pentru a pronunța corect sunetele etc. etc.

Transportul caietelor cu răspunsurile, a fonografului, a sulurilor de ceară, a aparatului de fotografiat și al altor lucruri mai mici de la un loc la altul constituie deasemenea o mare dificultate, dificultate care acum s'a ușurat mult prin cumpărarea din partea Muzeului a unui automobil.

Materialul lexical adunat de anchetori se completează printr'un număr mare de fotografii, ilustrații și de fonograme cu înregistrarea multor cântece populare și a graiului diferitelor comune, toate la un loc având menirea să lase posterității o iconă cât mai fidelă a graiului unor regiuni și provincii. Dar anchetorii nu se mulțumesc numai cu atât, ci ei adună și lexicul toponomastic și onomastic, se interesează de viața economică și culturală a comunelor, de trecutul lor, studiază problemele locale, strâng documentele, cărțile și obiectele care-ar putea prezenta vreun interes istoric sau de altă natură, în sfârșit nu le scapă nimic din ceea ce poate preocupa pe adevăratul cercetător.

În programul despre care aminteam mai sus, expus de Dl Profesor S. Pușcariu în Dacoromania I, Domnia Sa își exprima dorința de a realiza filme cinematografice, care să redea (în locul unor definiții, totdeauna necomplete) în mod perceptibil noțiunile exprimate de unele verbe, având astfel pe lângă fotografia de ex. a *războiului de țesut* sau a *meliței* și ilustrația pentru verbul *a țese* sau a *melița*. Se pare că, dorința de atunci a dlui Profesor S. Pușcariu, va fi în curând o realitate.

Materialul cules de cei doi anchetori se trimite la Muzeu, unde din două'n două săptămâni se strâng. Marțea toți filologii clujeni și discută problemele mai interesante cu privire la acest material, trăgându-se multe concluzii cu privire la cercetările viitoare. În acele ședințe anchetorii expun și fenomenele de limbă pe care au avut ocazia să le surprindă, în afară de chestionarul propriu zis al Atlasului. Ei fac și însemnări făcute în particular de unele persoane cu privire la anumiți termeni, însemnări care

ne ușurează cunoașterea vieții intime a limbii. Adesea găsesc subiecte de anchetat foarte amorțite spre deosebire de alte subiecte cari după o serie de chestiuni puse, află mecanismul, că trebuie să spună un substantiv de ex și la singular și la plural și-atunci ele spun ambele forme fără să mai fie întrebate. E interesant cazul unui asemenea subiect, care fiind întrebat de Dl. Petrovici: *cum se numește cel ce cântă la strună în biserică?* el a răspuns: *un diac, doi dieci!*

Foarte interesante sânt explicațiile pe care le dau unii în legătură cu anumite expresii și noțiuni apoi întrebuițarea unor forme sintactice sau morfologice merită deasemenea toată atenția noastră. Dl. Pop spune că a găsit subiecte pentru care a vorbi frumos înseamnă a vorbi pe politică.

În părțile de graniță între jud. Năsăud și Moldova se întrebuițază forma articulată a substantivelor, întotdeauna când urmează după *pentru*. Ex. *Am dat de pomână pentru morții* (în loc de *pentru morți*) sau *am pus câpcană pentru jigăniile* (în loc de *pentru jigăni*) etc. Se aud adesea propozițiuni în care regăsim încă forma aproape latină *supre* cu înțelesul precis de *spre*. Ex. *A veni supre casă* (cu sensul de apropiere) sau *Cân'u-i supre Primăvară* și cu căderea lui *d* final. Se întâlnesc expresii ca: *M'am hrănit* (= săturat) *asteptând*. Sunt însă și subiecte perfect conștiente despre limba pe care o vorbesc. În comunele de graniță, oamenii nu întrebuițază expresia *boldă* în loc de *prăvălie*, pe motivul că rămas dela Unguri.

Comunele de munte sânt în general mai greu de anchetat pentru că ele se înșiră pe distanțe de câte 16—20 de Km. așa încât casele sânt așezate la distanțe foarte mari unele de altele și e greu de găsit subiecte de anchetat, iar cei care s'ar găsi cer foarte scump. În cele din urmă ajung să lase mai mult de jumătate din prețul cerut la început, după ce mai întâi la cererea anchetatorilor intervine preotul, care-l mai binecuvintează pe păcătos.

E însă nevoie să mai dai boabe sau bani copiilor celui anchetat, așa că foarte bine nimerită, după d. Pop, e zicala „Ce câștigi la vamă, dai la pod“. În timpul cât durează ancheta, anchetorii locuesc și dorm de obicei la popa din sat pentru că e cel mai primitiv și cel mai cu dare de mână, iar uneori la învățători, care însă de cele mai multe ori n'au nici ei unde dormi. Situația învățătorilor și salarizarea lor se cunoaște îndeajuns pentru a nu mai insista aici. Anchetorii aduc mul-

tumirile lor tuturor celor ce i-au ajutat și-i asigură de recunoștința lor.

În drumul lor anchetorii întâlnesc fel de fel de oameni unii mai isteți alții mai puțin și în sfârșit o altă categorie care-i iau drept alții. Pe Dl. Petrovici îl ia lumea de multe ori drept Evreu cumpărător de tot ce-i cade și aceasta pentru motivul că atât la frig cât și la căldură prea mare, nasul Dniei Sale devine din alb în roz cum e în stare normală, de o culoare roșie stânenie... și mai are pe deasupra și ochelari. Proprietatea aceasta de metamorfozare, dacă poate servi câte odată drept calitate, în schimb de multe ori constituie un cusur pe care nu l-am dori mulți dintre noi (de ex. în ziua de 10 Decembrie). O întâmplare nostimă i s'a întâmplat într'o zi, când întrebând pe un *piuar* despre felul cum se face o *piuă*, acesta i-a cerut 500 de lei, pe motivul că atâta i-a plătit unul dela Gherla căruia-i spusese. Și de data aceasta Dl. Petrovici fusese luat drept *altul*, drept unul ce vrea să-și construiască o *piuă*. Dl. Pop a dat peste o preoteasă care purta *cățuni de mătăsă* și galoși, care'n limbajul ei deveniseră *cizmulite*. Anchetorii merg în șezători pentru a înregistra *cântece populare* și constată că femeile mai în vârstă, singurele care nu știu cântece vechi, se lasă foarte greu convinse să cânte în fața *pâlniei*.

Sânt episoade pe cât de distractive pe atât de pline de învățăminte pentru ceea ce vor într'adevăr anchetorii.

Ei rād cu toți ceilalți, dar în acelaș timp pecetluiesc pe hârtie impresiile lor și glumele auzite.

Ar mai fi o chestiune — și s'ar crede că cea mai delicată — de lămurit și anume cum se poate că anchetorii noștri spre deosebire de anchetorii Atlaselor Lingvistice franceze și elvețio-italiane: Edmont și Scheuermeyer, au fost aleși dintre cei cu cunoștințe filologice, când știm că cei din urmă erau lipsiți de o cultură filologică propriuzisă? La această întrebare vom da răspunsul cu alt prilej, dacă va fi nevoie, dacă adică se vor găsi unii care să pună și chestiunea aceasta.

E bine să se știe deocamdată măcar cele de mai sus și să nu se uite că în vreme ce mulți aleargă după împlinirea numai a intereselor lor personale, pe căi mai mult sau mai puțin cinstite și când în atmosferă planează un duh rău, creat de politicianismul de multe ori sec, masculin și feminin, două suflete plătând dar cu voințe tari și răbdare multă, colindă pe frig și pe căldură adunând în desagi comora satelor, care comori adunate apoi să reprezinte tezaurul național cel mai prețios, limba.

Acei ce poartă grija și răspunderea acestei opere, își îndreaptă cu mulțumire privirea către toți acei cărora cerându-li-se sprijinul, au înțeles să-l dea, iar prietenii Atlasului Lingvistic al României urează anchetatorilor succes în ducerea la izbândă a luptei începute.

G. Șerbu

HEINRICH HEINE.

Din intermezzo liric.

*In strai de sărbătoare, filistenii
Au umplut potecile pădurii;
Chiue și sar în sus, ca țapii,
Admirând „minunile naturii“.*

*Clipind din ochii lor sireți, se uită,
Cum „romantic“, toate înfloresc
Și c' urechile lor lungi, ascultă
Cor de vrăbii, care ciripesc.*

*Ci eu, ferestrele mi-le acopăr
Cu zăbranic, și nici nu mă mir
Că, deși afară-i ziua mare,
Mie-mi vin strigoi musafir.*

*Vechea dragoste se reîntoarce
Din împărăția morților;
Se-asează lângă mine n'cet și plânge
Și iar îmi moare inima, de dor.*

trad. de
I. Const. Delabaia.

Tendențele de evoluție ale raportului dintre Biserică și Stat

Lección inaugurală, ținută la Facultatea de Drept din Cluj, în ziua de 1 Martie, 1930

de Dr. Valeriu MOLDOVAN
profesor universitar

(Urmare și sfârșit)

În afară, adecă în raport cu puterea lumescă, Biserica catolică dă dela început dovadă de un spirit activ militant, care tinde deocamdată numai la emanciparea sa de sub tutela ce reprezenta Statul.

Adecă voiu lămuri, în toiul luptei, Biserica trece și la o *ofensivă* încercând, la rândul ei, să își asigure o reală *supremație* asupra Împăratului și Regilor.

E epoca glorioasă a Imperialismului bisericesc din veacul al XI-lea până la finele celui de al XIII-lea. Orientarea Bisericii spre acel Imperiu bisericesc universal, sub sceptrul locțiitorului de pe pământ al lui Isus Cristos, care e Pontifexul roman, e susținută de personalități puternice, ca Grigore al VII-lea, Inocențiu al III-lea și în deosebi Bonifaciu al VIII-lea.

Un lucru însă nu trebuie să pierdem din vedere: Luptele acele gigantice în cari papii au înregistrat nu odată victorii strălucite, iar Împărații, umilințe ca cea dela Canossa, în esența lor *nu* au fost lupte între Biserică și Stat, ci *numai între deținătorii vremelnici ai puterii papale și imperiale*.

A vorbi despre un conflict între Biserică și Stat în evul mediu, înseamnă a nu avea intuiția istorică, înseamnă a proiecta concepțiile noastre de azi asupra unor vremi, cari au trăit sub regimul altor ideologii.

În concepția medievală Biserica și Statul alcătuia o *unitate* indisolubilă care exclude și posibilitatea unei separații și a unui conflict între ele.

Să nu amintesc decât câteva pilde: Apartinența civilă și cea bisericască în evul mediu e unul și același lucru. Cel excomunicat de biserică își pierde ipso facto toate drepturile cetățenești, devine „Vogelfrei”.

Aceeași *unitate* o găsim în domeniul dreptului public privat și penal.

Infrațiune de natura civilă cum sunt falsul în acte publice sau falsificarea de monede atrag asupra lor sancțiuni bisericăști. În schimb d. p. erezia se pedepsește de organele lumesti.

Marea reformă religioasă dela finele evului mediu încă nu aduce — cel puțin deocamdată — o deviere dela sistemul de *unitate* dintre Biserică și Stat.

Luther, Zwingli și Calvin au stat și ei în ce privește raportul dintre ele sub influența ideilor dominante încă, pe acele vremi ale sistemului de *unitate*.

Dealtfel reformațiunea în epoca inițiatorilor ei și

chiar multă vreme după ei, nu a ajuns, nici baremi la concepția unui individualism religios și la consecințele lui fatale: libertatea de conștiință și toleranță religioasă.

Cu atât mai puțin s'au gândit la teoria unei separațiuni parțiale sau integrale. În biserica evanghelică se înstăpânește principiul celui mai feroce etatism. Puterea bisericască trece din mâna erarhică catolică asupra dominatorilor lumesti, cari devin „*Summi episcopi*” înzestrați chiar cu atribuțiuni și puteri spirituale.

Calvin pornind tot din principul unității dintre Biserică și Stat, întemeiază în Geneva o *teocrație* mult asemănătoare celei actuale evreești.

Cu toate acestea dacă *nu direct și conștient* cel puțin *indirect și involuntar*, marea reformă religioasă a dat prima lovitură ideii de *unitate* slăbind temelia ei ideologică și dând impulsul unei mișcări religioase sectare deoparte și literară științifică de alta în care a încolțit și s'a înzdrăvenit cel de al treilea sistem: al *separației dintre Biserică și Stat*.

Primii pioneri și sămănători ai noilor concepții au fost diferitele secte individualiste din Anglia cunoscute sub domeniile de independenți, congregaționiști presbiteriani, cari prigoniiți de către biserica englezească, devenită și ea biserică de Stat, au trecut peste Ocean în America întemeind numeroase colonii și State.

Intemeietorul unei astfel de comunități Roger Williams a ajuns la unele idei atât de avansate asupra raportului dintre Biserică și Stat, încât l-am putea numi cu dreptul ca pe întemeietorul Statului interconfesional *neutral* chiar laicizat.

„Biserica și Statul — spune R. Williams — sunt *independente unul de altul, având fiecare forțe și ținte proprii. Sferele lor nu se acopăr*”.

În veacul al XVII-lea Johan Milton, pornind din ideea libertății de conștiință și a toleranței religioase ajunge la concepția separațiunii bisericii de către Stat.

Tot astfel John Locke susține că Statul e un *ășezământ* care are să asigure numai anumite *înterese civile*, nu are nimic de a face cu chestiunile de credință. Respinge ideea unei Biserici de Stat și pretinde egalitate de *tratament* pentru toate cultele.

Dintre filosofii așa numitei școale naționaliste, unii ca David Hume, Adam Smith au stat în ce privește raportul dintre Biserică și Stat sub influența lui Locke, alții

ca Th. Hottles, B. Spinoza și H. Grotius au rămas credincioși vechii ideologii a unității.

Meritul tuturor e de-a fi fortificat ideea suveranității statului și de-a fi pregătit spiritele pentru marile libertăți a conștiinței și a culturii, precum și pentru ideea de toleranță înțelegătoare.

Evoluția *faptică* înspre noul sistem de separațiune s'a făcut independent și alături de mișcarea filosofică.

Ea e rezultanta constituției Statelor unite ale Americii din anul 1787 care fixează principiul libertății de conștiință și de cult, exclude însă orice Biserică de Stat.

Pe această temelie apoi s'a legiferat sistemul separației integrale. Dispozițiile principale ale acestui regim de separație sunt:

1. Toate cultele sunt privite și recunoscute numai ca niște asociații de drept civil și sunt puse sub regimul legilor de întruniri și asociații.

2. Statul se comportă absolut indiferent și neutral față de toate cultele. În urmare nu își rezervă nici un drept majestatic de supraveghere sau control față de ele.

3. E interzis orice sprijin material din partea Statului, fiind cultele avizate la propriile resurse.

În zilele noastre sistemul separațiunii e în vigoare pe teritoriul Americii, în statele Mexico, Brazilia, Cuba și Equator.

În Europa singură Franța stă dela 1905 pe baza separației integrale.

Ea e rezultanta unor lupte de mai bine de un veac între cele două Franțe, una conservatoare tradiționalistă, cealaltă robustă revoluționară.

Normele de separațiune sunt în general aceleași ca și în America. Anume:

1. Statul nu recunoaște cultele decât în haina unor asociații de drept privat.

2. Nu există minister al cultelor, nici buget pentru întreținerea lor.

Sistemul care e dominant în Europa, cu excepția Franței, este un fel de separație care s'a oprit pe calea *jumătate*.

El pornește din principiul suveranității Statului care se extinde asupra tuturor persoanelor fizice și morale de pe teritoriul său, deci și asupra bisericilor. De aici denumirea germană de „*Sistem der Kirchenhoheit*“. Mai precis ar fi să se numească „*Sistem der Staatshoheit über die Kirchen*“ adică „*Sistemul suveranității Statului asupra bisericilor*“.

În cadrele acestei suveranități Statul recunoaște, bisericilor o largă *autonomie* în ce privește reglementarea și administrarea agendelor interne așa numitele „*sacra interna*“.

Li se recunoaște bisericilor și înalta menire morală și culturală de care beneficiază și Statul.

Drept recompensă Statul nu le consideră numai de niște simple asociații de drept civil ci le recunoaște calitatea de corporații intrând în domeniul dreptului public.

Din aceleași considerații Statul se simte dator ca să contribuie integral sau parțial la întreținerea lor. În ce privește bisericile protestante și ortodoxe acest sistem nu prezintă nici o dificultate.

Porbind din cuvintele Sf. Apostol Pavel că toate stăpânirile sunt dela Dumnezeu și cine se supune lor lucrează în conglăsuire cu porunca lui Dumnezeu, aceste biserici se împacă prea bine cu supremația Statului.

Mai dificilă e problema cu privire la biserica catolică.

Cei drept biserica aceasta cu o puternică organizație universală centralistă azi a renunțat — cel puțin în prac-

tică — la orice pretenții de supremație asupra Statului.

Cu atât mai îndărătnic își apără punctul de vedere în raportul de *egalitate* între ea și Stat.

În consecință Biserica catolică nu admite ca ea să poată fi obligată prin legile civile. Pentru că singurul izvor de drept sunt legile aduse de autoritatea bisericească în drept. Aceste greutăți au dus în Belgia și în Italia la teoria de *coordonare* exprimată lapidar în cuvintele lui Cavour „*Biserică liberă în Stat liber*“.

Pentru a salva aparențele s'a recurs și se recurge și azi la expedientul așa numitelor „*Concordate*“ sau contracte cu caracter internațional încheiate între părți coordonate sau egal îndreptățite.

Abstrăgând dela această nuanță, în esența lui și sistemul acesta de colaborare, nu-i altceva decât o variantă a sistemului dominant al suveranității de Stat. Căci găsim la el toate notele distinctive schițate adineaori, adică:

1. Recunoașterea unei autonomii pe seama bisericilor.

2. Drept de supraveghere și control al Statului rezultat din suveranitatea lui.

3. Recunoașterea calității de așezământ de drept public și etic al bisericilor și prin urmare întreținerea lor din bugetul Statului.

Și acum să facem o scurtă reprivire și un rezumat al celor susținute până acum:

Am arătat că:

1. În era premergătoare creștinismului nu a putut fi vorba de un raport între Biserică și Stat pentru că ele nici nu existau ca organisme sociale distincte.

2. Dela acest sistem, pe care noi l-am numit al identității evoluția a mers spre o diferențiere, crescându-se în cele dintâi patru veacuri ale erei creștine organisme deosebite pentru biserică.

În momentul însă în care Biserica creștină a devenit biserică de Stat s'au încheiat între ea și Stat un raport de perfectă *unitate* care a ținut până în veacul al 18-lea.

În cursul acestei lungi epoci o nouă diferențiere s'a produs numai între *deținătorii* puterii lumesti și biserică pe motive de rivalitate personală tinzând când unul când celalalt la o situație de supremație.

3. Ultima fază al evoluției raportului dintre Biserică și Stat a fost cea întâmplată, am putea spune sub ochii noștri, înțelegem sistemul de separație *parțială* sau *integrală*.

Linia aceasta de evoluție, care începe dela o stare de *identitate* și continuă, după o diferențiere a celor două organisme, întâi prin o fază lungă de *intimitate* sau *unitate*, pentru a sfârși într'o separație completă, ne dă concomitent și răspunsul la întrebarea, în cecece privește *tendința* din viitor a acestui proces de evoluție.

Această tendință e în perfectă armonie cu celebra lege a evoluției a lui Herbert Spencer în înțelesul căreia evoluția atât în lumea organică, cât și în cea socială nu e altceva decât un continuu proces de diferențiere dela omogen spre eterogen.

Raportul dintre Biserică și Stat al viitorului e acel al separației integrale.

Și aceasta nu numai pentru că acest sistem a fost deja adoptat de cele mai avansate democrații ale Americii și în parte și ale apusului european, ci pentru că el e un postulat al unei legi de valoare *universală*: *legea evoluției*.

Crede că nu va fi de prisos să fixăm pe scurt *locul* pe care îl ocupă *Regimul general al Cultelor din România* în acest proces de evoluție.

*

România prin noua lege a Cultelor a adoptat după cum nici nu se putea altfel sistemul dominant în Europa, al: Suveranității Statului cu o singură abatere în ceea ce privește biserica catolică, față de care s'a făcut o aparentă concesiune în direcția sistemului de coordonare.

Principiile generale ale regimului românesc sunt:

1) Recunoașterea unei sfere de activitate distincte în favoarea cultelor în cadrele căreia ele au deplină autonomie de cârmuire, administrare și judecată. Atât statutul de organizare al bisericii ortodoxe cât și a celorlalte culte e produsul însăși a factorilor bisericești.

2) Față de această autonomie însă statului îi revine dreptul, rezultat din suveranitatea lui de a da sau a refuza aprobarea sa acestor legi fundamentale de organizare autonomă întrucât ele ar primejdi ordinea și siguranța sau moralitatea publică.

Din aceleași considerente statul exercită asupra cultelor un drept de supraveghere și control care e inerent suveranității sale.

3) Din considerații istorice și drept recompensă pentru serviciile de natură etică pe cari le prestează cultele în folosul statului, acesta se simte obligat de a contribui din bugetul țării la întreținerea lor.

În ce privește biserica catolică reglementarea raportului ei față de stat s'a făcut prin un fel de recunoaștere a situației ei internaționale, deci prin tratative dela egal la egal, care au culminat în *Concordat* încheiat sub guvernul anterior și ratificat de actualul Parlament.

Prin această ratificare precum și prin faptul că dispozițiile concordatului au fost armonizate cu legea despre regimul general al cultelor, credem, că sistemul adoptat de noi e în general în deplin acord cu cel dominant în Europa, bazat deoparte pe dreptul de suveranitate al statului, iar pe de altă parte pe admiterea unei separațiuni pe jumătate, în forma unei autonomii a bisericii în toate chestiunile cari conform unui termen tehnic trebuiesc să constituie așa numitele „sacra interna”. Aceasta e situația de azi.

Că ce va fi în viitor nu atârnă nici de dorințele noastre a celor de azi. Un lucru însă îl putem susține cu hotărâre, anume că o evoluție înspre o separațiune integrală

ca în Franța, nu se va produce la noi între împrejurări normale așa de pe azi pe mâine. Noi știm prea bine că legăturile întime dintre statul român și biserica ortodoxă în special sunt consfințite printr'un trecut de suferințe și glorii comune. Mai știm că România întregită aprecieând înaltul rol etic și istoric al cultelor pe terenul suveranității sale le-a împărțășit prin noua lege a cultelor de un regim de egală protecțiune și libertate îngrijindu-se în mod generos de întreținerea lor materială. Ar trebui ca să dispară toate aceste premise istorice și morale pentruca conducătorii de mâine ai statului să înlăture acest regim generos și democratic în sensul nobil al cuvântului. Cu toate acestea nici România nu se va putea eschiva, într'un viitor mai depărtat, de sub legea fundamentală a evoluției raporturilor dintre biserică și stat, a cărei tendințe fatale, precum s'a artătat merg spre o totală separație.

În fața acestui adevăr cel mai elementar simț de prevedere le dictează tuturor cultelor din România în *deosebi însă bisericelor românești azi slab înzestrate materialmente*, să se gândească și la un viitor, fie el cât de îndepărtat, când statul le va refuza întreținerea personalului eclesiac și ajutorarea așezămintelor lor culturale și caritative.

În legea de organizare a bisericii ortodoxe art. 23 se prevede înființarea unui *fond bisericesc* având menirea de o parte „să ușureze cât mai mult sarcina statului”, de altă parte însă cu ajutorul lui „biserica să-și poată îndeplini cât mai bine misiunea sa religioasă, culturală și filantropică”.

Se pune întrebarea oare n'ar fi o datorie a tuturor conducătorilor, a tuturor prietenilor sinceri ai acestei biserici, ca acest fond *general bisericesc* să fie administrat cu zgârcenie și sporit prin punerea la contribuție a dărnicii publice, a poporului nostru credincios. Pilda eroică a P.S. Episcop Niculae al Clujului care a realizat aproape din nimic averi și bunuri considerabile pe seama Episcopiei încredințate înțeleptei lui oblaudiri, ar trebui generalizată în întreaga biserică ortodoxă și recomandată și celorlalte culte din România.

Să nu se uite nici o clipă înțelepciunea poporului care spune: „strânge bani albi pentru zile negre”.

Dr. Valeriu Moldovan

EUROPA CONTIMPORANĂ

Scrisori din Paris: Aspecte de Duminică

Una din pasiunile cele mai plăcute ale scriitorului Cesar Petrescu, e de a arunca ochii într'o clipă asupra universului întreg. Eroul stă la marginea unui lac negru, sau la piciorul unei stânci... Omul e singur, sentimentele se împrăstie, gândirea se deșartă, e singur de tot... Și în toată singurătatea care-l înconjoară, încearcă o reintegrare în lume... Vede undeva departe mări, cu porturi în cari sirenele anunță plecarea, pământuri cu furnicare de oameni, plăji pe care se soresc fericirii celor cinci continente... E ceva mareț în viziunea aceasta. Să o încercăm pentru Parisul de Duminică, dar modest, urmărind un bătrân, pe care-l văd

ieșind în fiecare Duminică dimineața cu copilul de mână.

Dar de ce Duminică? Fiindcă altă dată bătrânul lucrează. În zilele de lucru abia are timp să citească „L'Amie du peuple”, pe care-l prețuiește fiindcă e ziar scris pe înțelesul tuturor, care nu cruță pe socialiști și nici pe comuniști... Nu e număr în care să nu scuture pe Herriot și în care să nu ceară trimiterea celor de la legăția sovietică acasă, în raiul bolșevic. Amicul poporului mai are o virtute: e cel mai ieftin ziar. De aceea nu există zi în care să nu-l citească și la fel cu el face întreagă burghezia și clasa micilor funcționari, na-

ționaliști și catolici, cari detestă curentele de stânga.

În timpul săptămânii aceasta e toată activitatea extramuncitorească. Duminică e cu totul altceva. Pentru ziua domnului are o carte începută despre francmasonerie, de care i frică...

Privită în general, Duminică e ziua în care masele mari își manifestă credințele, în întruniri, la manifestații, e ziua în care oamenii sunt oameni, căutând cele eterne, „Cele eterne” e un fel de a vorbi, căci uneori își merită foarte puțin numele.

Bătrânul nostru știe aceasta și Duminică și-o începe la biserică. El văd plecând de mână cu copilul. La în-

trai ia în silă o foaie prin care se preamărește legea asigurărilor sociale: se face propagandă electorală.

La ieșire alta: studenții cari încearcă să vândă „Acțiunea franceză”.

Copilul se uită întrebător:

— Nu cumpărăm.

— De ce?

— Nu-i permis.

— Și de ce nu-i permis?

— Nu ne dă voie Papa.

Acum nu mai înțelege chiar nimic. Pentru capul lui mic, lucrul acesta e greu de înțeles.

— Cum poate veni Papa să ne oprească să cumpărăm un ziar.

Bătrânul nu înțelege nici el mai mult. Știe atâta că e oprit. Preotul a anunțat din amvon și ca un catolic credincios ce e nu înțelege să treacă voința celor mai mari.

Studentul dela Acțiunea franceză strigă în gura mare, își găsește însă puțini cumpărători. Câteva babe se întorc îndignate.

— Mare îndrăzneală, să vinzi un ziar oprit înaintea bisericii...

Bătrânul nu e așa de sever. El vede că în toată afacerea aceasta e o mică tragedie, o simțeste și el, dar știe că nu se poate face nimic.

În același timp, Maurras își lămuirește mereu atitudinea. L-am auzit odată la Acțiunea franceză a studenților parisieni. Primul lucru pe care-l remarcă la el, e vioiciunea. Presida o ședință, tot timpul însă nu putea sta în loc: citia, scria, privea sala... Când vorbește face digresiuni, salturi neașteptate... La sfârșit o scenă emoționantă: cineva vrea să vorbească. Maurras e aproape surd, de aceea pentru a auzi merge la vorbitor, își face mâna pâlnie la ureche, și se concentrează, fixându-și atenția întregă la el.

La sfârșit își precizează din nou poziția, simțeste nevoia de a și-o preciza mereu.

— Am spus că facem mai întâi politică. Aceasta nu însemnează că în principiu subordonăm religia politicii, ci că în situația actuală politica trebuie să domine. Când lupți cu un dușman trebuie să dai cu tunul. Aceasta e arma lui, aceasta trebuie să fie și a ta. Politica mai întâi? Da, căci aceasta e arma de luptă a comunistilor, socialistilor, republicanilor... Trebuie să luptăm cu tunul...

— Da, da și totuși Maurras nu ar fi trebuit să se certe cu Papa.

Aceasta e încheierea bătrânului.

Copilul sare împrejurul lui, nu are răbdare, căci bătrânul citește uitat. În fața bisericii, chiar, pe un zid, sunt

trei afișe: al ligei de apărare a instituțiilor laice, a unei asociații muncitorești și a unei secțiuni a partidului socialist din capitală. Toate trei au cam același conținut și sunt redactate în aceeași termeni.

„Instituțiile laice ale Republicii sunt în pericol. Guvernul Tardieu e în mâinile capitaliștilor și a catolicilor”... O conferință e aranjată pentru demascarea „minciunii dela Lourdes”. Toți vreau să câștige opinia publică. Le trebuie voturi.

— Da, aveam cu cine lupta, nu era nevoie să luptăm între noi.

După masa e rezervată muzeelor. Intrarea e liberă Duminică și cei mulți fac uz te această libertate. Se poate spune că aceasta e educația artistică și cetățenească. Bătrânul și copilul au vizitat Pantheonul și Luvrul. Le-a mai rămas însă un loc: domul invalizilor și în soarele de început de primăvară, merg încet alături pe stradă. Amândoi sunt ca doi oameni mari. Copilul e mic, dar câte lucruri a văzut, câte sentimente a încercat: nu e lucru mic să te naști și să copilărești în centrul lumii! Și în după masa cu soare cald, bătrânul își lasă gândurile să se înmoaie în melancolie. El a văzut târziu toate minunile Parisului, căci e loren. E oare unul din desrădăcinații lui Barrès?

Au ajuns. Pășesc încet, purtați de valul de lume, care vrea să vadă minunea.

— Uite, e El, ...Impăratul...

Bătrânul rostește încet, copilul mai mult îl înțelege din mișcarea buzelor. Totul e simplu.

E tăcere. La ce se gândește oare toată lumea care inconjoară cercul de peatră?

Au ieșit.

— Unde mergem?

Ieșim, să vedem puțin pădurea... Vine primăvara...

Nostalgia Lorenei îl face oare să încerce ieșirea la larg?

Iau metroul, au loc amândoi, sunt ultimele locuri. Dar încetul cu încetul

metroul se populează, îți vine să crezi că întreg Parisul are nostalgia Lorenei! La o oprire intră un invalid de războiu. Lumea îi face loc, ca într-o biserică de sat preotului cu cădelnița. Bătrânul se scoală oferă locul. Schiopul mulțumește.

Pe aici se vede că a trecut războiul.

Grădina de aclimatațiune e plină de oameni.

Un îmblânzitor de fiare face experiențe aproape de intrare cu niște urși. Are figura de corsar, cu trăsături aspre, ochi scăpărători, mâna grea... Dela o margine privește un domn bine: față distinsă, sprâncene albe, căzute pe ochi... E poate vreun savant care se ocupă cu psihologia animalelor? Are aerul că el e cel care face experiența. Între acte, dacă le putem numi așa, se întreține cu îmblânzitorul...

Dar copilul unde e? Bătrânul îl caută, era gata să-l peardă. Noutățile îl atrag: de o parte foce, de alta lei liberi...

De mână intră într'un sat de negrii. E, cerc, inconjurat cu pălan. Bătrânul se miră.

— Oare să fie așa? Multe minuni mai sunt în lume!

Și o ceată face muzică, femeile îmbrăcate în costumele tribului din Africa dansează... Într'o șatră se reproduce școala, în altele scene familiare.

Bătrânul se miră mereu. O copilă vine către el. Are aerul că vrea să spună ceva: cere un franc. Are păr negru, creț. Bătrânul îi pipăie părul. Copila țipă.

— Nu mă atinge. Dă-mi un franc...

...În franțuzește. Satul african e o întreprindere comercială. Negri știu franțuzește ca orice francez și se consideră parisieni.

E seară. Pleacă toți. Așezați în șir, așteaptă fiecare să-i vină rândul în tren, în ordinea sosirii. Temperamentul latin nu împiedecă ordinea. Copilul e obosit: a mai trecut o Duminică, cu un crâmpai de viață pariziană.

O. F. Popa

Aspecte din literatura maghiară din Ardeal (1918-1928)

(Urmare)

Am încercat să schițăm, în nr. 22—24 din 1929 al acestei reviste, câteva din trăsăturile mai caracteristice ale literaturii săcuiești, analizând opera lui *Iosif Nyirő*.

De data aceasta vom vorbi de un prozator care, în căutarea specificului săcuiesc, a mers și mai departe decât predecesorul său. E vorba de *Aron Tamási*.

Preotul satului dintr'una din nuvelele lui *Aron Tamási* are o vizită: noua dascăliță, sosită de curând. Preotul însă n'are răgaz să stea prea mult de vorbă, e absorbit de o lucrare mare.

— Și ce scrieți? — întreabă, sfios, dascălița.

— Scriu o carte despre catolicismul păgân al Săcuilor — răspunde preotul.

Catolicism păgân: iată două cuvinte în care Tamási condensează o bună parte din înțelesul operei sale, cuprinsă în două volume de nuvele (*Lélekindulás, Pornirea sufletului*; — *Erdélyi csilagok. Stele ardelene*) și un roman (*Szüzváriás királyfi. Cavalerul Preasfintei Fecioare*).

Este ceva artificial, ceva forțat în această paradoxală împerechere de cuvinte. Păgânismul lui Tamási este pus în legătură cu legendele despre coborârea Săcuilor din neamul Hunilor, rățăciți între munții Ardealului sub conducerea lui Ciaba, fiul lui Atila. Tamási crede a putea surprinde urme de străveche religie păgână în sufletul săcuimii de azi. Incercarea nu e nouă decât prin bizareria formei și prin aplicații.

Căci aninând destinul nației sale — care i se pare cea mai vitregită dintre toate neamurile pământului, — de apuse măriri visate, Tamási caută să atribue semnificație și prestigiu de legendă și celor mai banale întâmplări din viața de toate zilele a satului săcuiesc. Birca Sami, gospodar înstărit, taie un porc și pofteste, cu această solemnă ocazie, pe cumetrii lui, la un pahar de băutură. Tablou realist. Dar descrierea realistă a ospățului se încheie, neașteptat, așa: „In casă petreceau frumos câțiva Săcui: parcă chiar acum ar fi sosit dela Răsărit și ar fi înțeles că și-au ales loc nepotrivit de țară. O, inimă!... păsărică roșie, închisă în colivie... te vei înneca în propria-ți căldură și noi n'o să-ți putem fi de nici un ajutor“.

Altădată acest păgânism se manifestă prin izbucniri de nebunie și se rezolvă prin sinucideri. Plugaru-lui Dakó i se expropriează o parte din moșie (regiunea fiind curat săcuiescă, exproprierea se poate face bine înțeles în favoarea conaționalilor lui...) Fiul său, învățător, sosind acasă, cu trei camarazi ai săi, iese cu aceștia în câmp, în noaptea noapții — și pământul pierdut îi grăiește astfel: „Dă-mi să beau din sângele tău și împrăstie-mi inima printre Săcui“. Învățătorul se împuscă „și în ultimele-i zvârcoliri sărută

pământul, adăpându-l cu sângele lui trágic, păgân...“

E curioasă optica aceasta a autorului, — optică atinsă de ipertrofia orgoliului de rasă care diformează realitatea obiectivă a sufletului popular, atribuindu-i înțelesuri tainice de fatalitate, de straniu și singular eroism, și în care cu greu credem că s'ar recunoaște țărânul săcu.

Desigur însă că aceste incoherente și tânguitoare rapsodii, încărcate de arhaisme și provincialisme, vor da măsura justă a talentului lui Tamási, ci nuvelele compacte în care autorul lasă lucrurile și oameni să-i vorbească singuri, el mulțumindu-se să înregistreze păsările lor, păstrând, cu finu-i talent de observație, toată suculenta prospețime a vieții.

Subliniem printre acestea *Omul pământului* în care se povestește zbuciumata întoarcere la rosturile vieții pământeste a călugărului tânăr, cu suflet neprihănit, chemat acasă de tatăl său, rămas fără alți moștenitori, căzut acum pe patul morții, — sau plina de sălbatec pitoresc *Floarea figănească*, — și, în sfârșit, sumbra poveste a dragostei jandarmului român cu frumoasa săcuiană *Stele ardelene*, *dragoste* privită cu ochi dușmănoși de satul întreg și ispășită de cei doi logodnici cu moartea pe rugul urei de rasă. („N'au vrut să-i dea fata, dar ei se iubeau tare și s'au înțeles să se ia, în ciuda lumii întregi. Ieri, jandarmul a închiriat o căruță, au plecat pe ascuns amândoi la oraș și s'au cununat în fața altarului. Pe noapte, s'au retras în cămăruța asta. Dar cineva le purta sâmbetele și a dat foc casei“...)

O altă latură — și fără îndoială, cea mai de preț — a talentului lui Tamási ni-l arată acele fragede și colorate icoane — vii ca florile de pe ulcioarele din casele țărănești — în care autorul prinde crâmpoie din viața însoțită a copiilor, din dulcea și comica înfrigurare a întâiei dragoste, din surubăriile bătrânilor mucaliți a căror fiecare vorbă e o păcăleală, o cursă, întinsă cu predilecție surtucarilor dela oraș.

Romanul cu sugestivul titlu, *Cavalerul Preasfintei Fecioare*, ne arată mai pe larg cam ce trebuie să înțelegem prin „catolicismul păgân“ de care autorul face atâta caz.

Tânărul Baltazar, odrasla unui săcu frunțos, coboară din satul lui înflorit în orașelul săcuiesc la învățătură. Vine în car cu boi, ca un prinț barbar într'un nou descălecat, cu infinit dispreț pentru spălăcita viață a târgului. La școală o duce el așa, târiș-gropiș, până în clasa a patra de liceu, când, la moartea unui coleg al lui, tânărul îi trage o pomană „păgână“ și este eliminat din școală de director — un prozaic preot armean — care n'are nici o înțelegere pentru semnificația de ritual mistic și păgân al gestului lui

Baltazar și califică purtarea lui, drept ceea ce este, probabil, pentru orice om de școală: beția unui nevârștnic rătăcit. Acesta e păgânismul.

Cu nu se știe ce miraculos talent și pregătire — căci totul se petrece ca în basme și se comunică prin revelații care trebuiesc crezute, fără motivări, — flăcăul, ajuns acum în făgașul vieții sătești, zugrăvește, într-o singură noapte inspirată, chipul Maicei Domnului care, ne asigură autorul, e o capodoperă.

Iată deci și catolicismul.

Ce rezultă de aici? Un haos, prin care doar dus de mână de autor dacă te poți descurca cumva, în care planul realității și cel al simbolului se amestecă tulburător și uneori chiar grotesc, gesturile eroice rămânând suspendate în vid, ca niște viteji încruntați din balade nordice, Săcuii seucid, și nu înțelegem pentru ce, un haos în care atmosfera de covârșitoare fatalitate se transformă în coșmar.

Acest torso de roman însemnează punctul culminant al exaltării elementului etnografic, exagerare pe care n-o compensează nici cele câteva pasagii care strălucesc cristaline, printre atâtea pagini tulburi, ca niște ape de munte.

Despre *Imets* și *Kacsó* avem prea puțin de spus. Autor al unei povestiri dulcege de iubire (*Havasalji csokros rózza, Trandafir dela poalele muntelui*), *Imets* rămâne un diletant, chiar pentru măsura mai mult decât indulgentă a literaturii ardelenne, iar *Kacsó* care a scris un volum de nuvele cu titlul *Utoljára még megkapaszkodunk* (*Ne opintim pentru cea din urmă oară*), nu și-a găsit încă o formă care să-l deosebească prin trăsături esențiale de ceilalți povestitori săcui. Se pare însă că descripția realistă este drumul care convine mai degrabă însușirilor acestui tânăr prozator și nu rapsodiile exaltate din care deasemenea dă câteva încercări neizbutite în volumul amintit.

UN SOLITAR. În iarna anului 1927 a murit, răpus de tuberculoză, la vârsta de 36 de ani, scriitorul *Dominic Sipos*, despre care am mai vorbit în altă parte, în legătură cu o culegere postumă de versuri.

Două volume de nuvele (*Istenem, hol vagy?*, *Dumnezeul meu, unde ești?* și *Vajudó idők, Vremuri chinuite*) închid în scoarțele lor rodul unei vieți necăjite de funcționar mărunț, măcinată în mâhnitoarea lipsă de înțelegere a țargușorului de pe Târnava-Mică (Diciosănmărtin) și căreia i-a lipsit și încurajarea meritată din partea cercurilor literare maghiare, într'un timp când se făcea atâta risipă de elogi pentru încercări submediocre, mistuite de mult de uitare.

Socotim justificată înserarea numelui lui *Sipos* aici, între literatura de inspirație folkloristă și aceea cu caracter orășănesc despre care vom vorbi mai la vale, fiindcă scrisul lui, mai independent, stă în adevăr la răscruce între aceste două curente, atât în privința alegerii subiectelor, cât și în ce privește procedeele stilistice.

El singur și-a definit astfel crezul literar: „Accentul meu cade pe ceea ce este universal omenesc; se simte, totuși, în ceea ce scriu că sunt unghurul care suferă și se sbate în zbuciumul vremii, dar care se deosebește de naționalistul nesocotit“⁽¹⁾

Soarta unghurimii ajunsă în cadrul statului român îl muncește și pe el, „problema ardeleană“ ocupă un loc însemnat în nuvelele lui, dar aceste preocupări nu se sleiesc în căutarea notelor de pitoresc local, sau în redondante elegii istorice. Printre povestitorii ardeleni *Sipos* se deosebește, în primul rând, printr'un remarcabil simț social, printr'un umanitarism ce dă unora din povestirile lui o perspectivă mai adâncă decât o poate

avea literatura colorată de aluzii și, uneori, condiționată pe de-a întregul de aceste aluzii. Suntem ispititi să comparăm, în privința fondului ideologic, proza lui *Sipos* cu poezia lui *Bárd*. Ca și în versurile acestuia din urmă, în nuvelele lui *Sipos* se frământă dorința de a găsi o rațiune mai adâncă, mai cuprinzătoare a fenomenului local decât aceea pe care o poți desprinde din priveliștea aparentelor, confundate așa de des cu adevăratul raport de cauzalitate.

Sipos a fost și el atras spre romanul istoric și, la fel cu *Tabéry*, a încercat să infățișeze și el o revoluție țărănească, pe cea din 1437. Pe câtă vreme însă *Tabéry* se lasă condus de considerații de sociolog și de rasist în judecarea trecutului — căci judecarea este romanul lui mai degrabă decât prezentarea veridică și obiectivă — *Sipos* a văzut mobilul adevărat al răscoalei, localizându-l în obscura sete de dreptate a mulțimilor, deșteptată de noua religie, husitismul.

Din planul romanului lui *Sipos* nu s'a ales decât un fragment, dar acest fragment spune mult.

Vrednic de reținut este și proiectul lui de a scrie romanul unei tinere săcuience, ajunsă în vâltoarea *Bucureștilor*, proiect despre care ne informează biograful, nuvelistului, *Eugen Szentimrei*, și care — fiind întâia încercare de a arăta capitala noastră, răsfântă în retina unui Ungur, — lasă să se întrevadă deasemenea sfera de interes al prozatorului decedat — exemplu rar în literatura maghiară, în general puțin informată despre viața românească.

O înțelegere mai largă a noului destin al Ungurului ardelean, puterea de confruntare a rostului individual al acestuia cu o realitate mai presus de contingentele imediate, sunt calități rare în literatura maghiară ardeleană și prezența lor — chiar fragmentară — în nuvelele lui *Sipos* ne face să credem că în el Ungurii din Țara noastră au pierdut pe cel mai epic povestitor al lor.

Din tot ce s'a scris în acești zece ani nimic nu se poate compara, sub acest raport, cu nuvela *Haza-felé* (*Spre casă*), în care *Sipos* știe să simbolizeze cu putere și simplitate acea răcoritoare chemare a pământului în noaptea umedă de primăvară care apropie pe soldații din taberele dușmane, în același gând de întoarcere la ogoarele de acasă, mai mult decât îi poate despărți porunca și datoria ostășească.

E o notă de profundă, dureroasă solidaritate în dragostea de pământ a acestor dezertori și nota aceasta umană trebuie subliniată pentru că vine de dincolo de cultul particularismului îngust și efemer de care sunt robite încă multe condeie aici în Ardeal.

Deși inegală și puțină, opera lui *Sipos* este așa dar mult mai mult decât o promisiune.

Ea impresionează și prin varietatea temelor. Dela amintirile — cam decolorate și diluate — din adolescență (*Boldog idők, Vremuri fericite*), dela schițele ușoare cu palide reminiscențe din *Iuliu Krudy*, apreciat memorialist al vieții de eleganță și trândăvie visătoare romantică și până la mocnita tragedie a vieții pierdute din nuvela cu titlul ca tipăt în noapte, *Dumnezeule unde ești*, (*Istenem hol vagy?*) sau până la povestea jertferei de sine a mamei din *Ingerul teribil* (*Rettenetes anygal*), e o distanță, și ascensiune, iar *Minunea*, (*A csoda*) — istoria unei zile din viața trudită a unui biet ucenic de cismar, peste ai cărui ochi înlăcrimați adie, noaptea, vedenia sfântă a Mântuitorului („ca floarea albă a milei“) este o adevărată bucată de antologie.

(Va urma) Ion Chinezu

Societatea Națiunilor și viața universitară internațională

Problema educației

„C'est par l'intermediaire de la jeunesse que se réalisera l'idéal de la S. D. N. oui, par la jeunesse et par les maitres de la jeunesse, c'est à dire dans une certaine mesure, pour la jeunesse encore, car ceux qui instruisent et conseillent la jeunesse sont influencés et instruits par elle beaucoup plus qu'on ne le croit”.

Henri Bergson

Societatea Națiunilor își constituie existența pe și prin realitatea națională și vede înfăptuirea ideii de umanitate prin cooperare internațională. Una din laturile acestei cooperări este cooperarea intelectuală internațională. În jurul ideii internaționale s'a format o tendință, care are mai mulți sorți de isbândă: apropierea națiunilor prin ceea ce au ele mai frumos, mai specific, mai profund, adică pe calea culturii. Căci, ce este mai specific național și totodată mai internațional decât produsele culturale? — O operă de artă, prin procesul de creație este națională: ea poartă pecetea etnicului. De îndată ce a fost creată opera de artă, devine un bun al umanității, un obiect cultural al umanității. Societatea Națiunilor și-a dat seama că opera sa supremă de a da lumii o pace stabilă, nu este posibilă decât cu concursul inteligențelor și al conștiințelor. Munca diplomatică, trebuie dublată, printr'o muncă de apropiere între spirite. Se impunea ca Societatea Națiunilor să pornească o acțiune, care avea ca scop schimbarea mentalității naționalismului șovinist într'un spirit de cooperare și solidaritate între națiuni.

În cadrul acestor preocupări, Societatea Națiunilor, prin comisia de cooperare intelectuală, își pune problema relațiilor inter-universitare, tinzând către crearea unei vieți universitare internaționale.

Să vedem cum poate fi concepută o viață universitară internațională și ce posibilități avem pentru a o putea realiza.

Acum eu nu voi vorbi despre organizarea acestei vieți universitare, ci despre ideile psihologice și educative pe care se bazează această acțiune.

Deci Societatea Națiunilor nu a ignorat această problemă și deci pune speranțe în tineretul universitar? — Crearea mentalității în spiritul Societății Națiunilor și a unei morale internaționale, care ne-ar putea duce

pe drumul bun către realizarea unei umanități pacifiste, eu o văd într'o problema de educație, care la rândul ei se bazează pe o problemă de psihologie și anume pe *psihologia vrăștelor*.

Dela adulți la bătrâni nu se poate aștepta mare lucru și iată de ce! — În primul rând psihologia bătrânilor e caracterizată de cele mai multe ori, printr'un scepticism imprimat de viața pe care a lăsat-o în urmă, printr'o lipsă de elan față de noile întreprinderi în viață și cu atât mai mult față de ideile generoase. (S'ar putea crede că fiecare om are de cheltuit o definită cantitate de suflet, în viață). În al doilea rând, bătrânii și adulții înaintați fac politică de-o nuanță sau de alta, militează într'un partid sau altul, nuanțe și partide cari impun atitudini și acțiuni corespunzătoare. *Politica așa cum a fost și este încă astăzi, exploatează situațiile nu le creează.*

Altfel e psihologia tinerilor. Aceștia chiar dacă au mult amor propriu încât în unele cazuri cad în patologie, *în ei găsim mai multe posibilități ce pot fi utilizate din punct de vedere educativ: ei sunt universuri vii!*

Un tânăr naționalist, care ușor poate fi luat de apele șovinismului, prin entuziasmul său, prin tinereasca abundență a sufletului său sincer, va fi cred mai capabil de umanitarism, decât un bătrân obosit care face caz de umanitate și umanitarism. — Nu înțeleg cum un tânăr înflăcărat pentru principii, oricari ar fi ele, nu ar putea să înțeleagă nevoile și dorințele motivate, nevoi și dorințe vitale, ale altor națiuni decât a sa proprie.

Dacă psihologia tânărului se prezintă astfel, nu văd realizarea programului Societății Națiunilor decât prin educație, în spiritul moralei pacifiste, în spiritul unei etici universale (care să nu excludă pe cea națională). *Imensele posibilități sufletești pe cari le oferă tinerii, să fie cultivate, să fie valorificate. Deci, educație în acest spirit înainte ca sufletul tânăr să-și piardă din maleabilitatea sa, înainte de a se pierde posibilitatea canalizării energiei spirituale; așa se poate imprima cu mai multă durabilitate, tendința perspectivelor generoase.*

Educația pentru pace are de luptat, contra tendinței de luptă care există în fiecare om și fiecare națiune, în sen-

sul că această tendință trebuie îndreptată în alte direcții decât spre monstruoșitățile războaielor moderne.

Porbind dela nevoia de conviețuire a oamenilor, datoria noastră este de a nu lăsa nefructificată această tendință sub forma instinctului gregar; pe care după cum se știe *Kropotkin* l-a constatat și la animale, ci de a desvoita această tendință la ideea superioară a solidarității care reprezintă forma rațională a vieții sociale.

Pecetea vremurilor de astăzi este cooperarea sub toate aspectele ei posibile, cooperarea ce nu se poate înfăptui fără spiritul de solidaritate.

Este tocmai ceea ce Societatea Națiunilor încearcă să facă în cadrul unei vieți mai largi, în cadrul vieții internaționale.

Acestea fiind principiile fundamentale ale acțiunii Societății Națiunilor, pentru crearea unei vieți universitare internaționale, voi încerca să expun cu altă ocazie, ce posibilități practice are la îndemână Societatea Națiunilor și ce anume a realizat privitor la organizarea efectivă a unei vieți universitare internaționale.

Ernest Bernea

Federalizarea dascălîmii

În toate centrele importante din țară s'au ținut, în ultimul timp, numeroase congrese în care profesoriina și dascălimea de toate gradele au tăcut legăminte de unire și solidaritate pentruca lupta începută în iarnă, pentru ameliorarea situației lor materiale, să fie încoronată de succes. Federația corpului didactic din România va deveni, în curând un fapt pozitiv. Aprobăm mișcarea începută de profesoriina noastră. Situația ei materială e nu numai nemulțumitoare, ci deadreptul revoltătoare. Sunt învățătorii cari sunt amenințați, literalmente, să piară de foame, atât de insuficient sunt retribuții. Un plutonier de jandarmi, cu o pregătire intelectuală incomparabil mai slabă și cu posibilități de venit mai numeroase, e mai bine retribuit decât un învățător rural. Comparația e revoltătoare, când ne gândim la misiunea celui din urmă. Constituit în federație corpul didactic va avea mai multe șanse de izbândă. Experiența a fost făcută aiurea și a dus la succese apreciable. Metoda sindicalistă e singura care face față statului nemilos.

Aprobăm deci federalizarea fără de a tăcea unele rezerve. Dascălimea să se ferească de ghiarele politiciii cari se întind rapace asupra ei. Politiciinii noștri au nevoie de diversiuni și nemulțumiri cât mai numeroase, de aceea nu se dau înapoi dela deturarea dascălîmii, dela scopurile ei, de ale sa juste.

TEATRU

Maria Stuart

tragedie în 5 acte de Schiller

Odată cu *Regele Lear* Teatrul Național din Cluj s'a abătut, par'că, de pe drumul cu orizontul strâmt și peisajul banal al comediei de bulevard și a apucat drumul munților cu piscurile ascunse în noi, arse de soare și lovite de trăznete, dar majestoase în eternitatea lor. Aerul aici e tare, respirația largă, orizonturile adânci... De pe drumul acesta totdeauna te înțorci reconfortat, cu sufletul crescut. Deaceea, îl preferim trotuarului de bulevard, chiar dacă l-am bătători a doua sau a treia oară.

Regele Lear a fost piscul cel mai înalt și mai greu de urcat; furtunile și prăpăstiile abundă; vârful se pierde în negura misterioasă a forțelor tainice cari conduc soarta omenească. *Maria Stuart* e învălțată într'o atmosferă mai străvezie. Chiar dacă tragedia ei impresionează puternic, el nu cutremură, ca blestemul din cealaltă. Dela primele scene te simți în contact cu un spirit preocupat de construcție, de ideie, de tendințe morale. Viața nu se rostogolește pe scenă întreagă, cu toată sălbăticia, luminile și umbrele ei; un geniu cu multă experiență a ideilor o destilează, o îndreaptă spre anumite scopuri alese înainte.

Idealismul acesta e defectul dar și calitatea teatrului lui Schiller. Tendința și raționamentele, oricât de frumoase ar fi, supără uneori. Dar planul înalt ideologic e sensibilizat cu multă putere; ideile, transpuse în persoane, se ciocnesc într'un conflict impresionant. Se simte apoi, în mersul dramei, în ritm și în caractere, pecetea unei genialități originale, cu o vie conștiință a valorilor supreme ale umanității. Pe lângă valoarea lor dramatică piesele lui Schiller emoționează și înaltă apoi prin poezia lor proaspătă și nobilă.

Dar să încercăm o sumară aplicare a considerațiilor de mai sus la premiera recentă. Am vorbit de concentrarea dramei schilleriene. Calitatea se poate observa în toată structura *Mariei Stuart*. Problema e pusă dela întâiele scene. Știm că *Maria Stuart*, cu toate că nevinovată, va fi condamnată la moarte. Teama și mila ne năpădește dela început; toată atențiunea noastră e întoarsă spre desășurarea conflictului. Problema piesei e concentrată apoi în cele două persoane

principale: *Maria* și *Elisabeta*. Ambele sunt descrise cu mare măiestrie; conflictul dintre ele crește meru a atingându-se culmea în actul III, când sunt așezate, față în față, în parcul dela *Fotheringay*. Poetul nu s'a temut de această înfățișare; dimpotrivă a atacat-o cu o siguranță de mare măiestru. Dintre cele două femei cea mai reală nu e totuși, *Maria*, personajul principal al piesei, ci *Elisabeta* dușmana ei. Întâiul personaj aproape putea fi încarnat și într'un bărbat; aristocrația, devotamentul unei cauze mari, și energia *Mariei Stuart* sunt prea puțin feminine. *Elisabeta* e femeie însă până în cea din urmă fibră a nervilor ei capricioși. Șiretenia, nestatornicia, ambiția și răutatea ei sunt foarte reale.

Tendința etică apare într'o măsură supărătoare în actul ultim. Afară de aceasta actul final are și mult descriptiv și spectaculos.

Poezie plină de savoare proaspătă cuprinde actul III, la început, când *Maria Stuart* își deschide sufletul în fața sănătății și libertății naturei.

Piesa n'a primit ritmul ce i se cuvenea. Nu mă pot pronunța asupra celorlalte reprezentații, dar premiera înota în oboseală și desacorduri. *Dna Bărsan* n'a fost decât parțial reușită în rolul *Mariei*; singura care a strălucit în întregime a fost *dna Crivețianu*, care în rolul *Eilsabetei* ne-a dat o adevărată creație. Bine și d. *Tălyan*.

Montarea potrivită spiritului piesei.

Shylock

Comedia în 5 acte de Shakespeare

Shylock, sau *Negustorul de Venetia* — cum de obicei se numește — este o reluare. Aproape fiecare stagiu se onorează cu această reprezentație. Teatrul nostru are, în d. *Neamțzu-Ottonel*, un bun interpret al rolului principal al comediei. Deaceea reluarea se repetă fără nici o teamă. Faptul nu îndepărtează deloc publicul; dimpotrivă îl apropie. Shakespeare face parte din categoria genialităților; care cresc, asemenea muntelui, cu cât te apropii mai mult de ele.

Reluarea este binevenită însă și din alte motive, cu totul speciale Clujului. Teatrul nostru a inaugurat, odată cu ajungerea lui sub conducerea dlui *Const. Pavel*, reprezentațiile pentru școlărimă și pentru populația săracă. Dacă cu cele din urmă nu prea are mare succese, prin cele dintâiu face o imensă operă educativă. Am adus și

altă dată elogiul acestei nobile inițiative a conducerii instituției noastre dramatice. Faptul acesta nu ne împiedecă să revenim. El e prea puțin remarcabil de opinia noastră publică (reprezentările pentru școlărimă, de altfel, nici nu se afișează).

Am avut adeseori prilejul să întălim, în dupămesile de *Mercuri* și *Sâmbătă*, valorile de tinerime, cari au umplut sala teatrului la reprezentațiile pentru ea. Strada e năpădită de un adevărat rău de viață și sănătate. Spectacolul a improspătat sufletele extenuate, saturate de instrucția care încărca programele noastre, școlare în detrimentul educației.

Dintre toate artele teatrul merită mai mult elogiul de a fi o școală a vieții. Omul luptă, „devine” — cum spun *Nemții* — se desăvârșește, învinge, sau cade înfrânt de puteri lumesti sau supranaturale, sub ochii noștri. Esența vieții e acțiunea; teatrul nu e altceva decât acțiunea concentrată. Prin natura lui el mai are apoi darul de a ne pune în mișcare toate facultățile.

Deaceea teatrul are o mare valoare educativă. Chestiunea a devenit, de altfel, un „loc comun”, pentru popoarele civilizate. Noi abia de vreo câțiva ani ne dăm seama de importanța ei.

Puterea educativă teatrul și-o poate exercita cu mai multă eficacitate asupra tinerimii. În copilărie și tinerete basmul însuși, oricât de îndepărtat ar fi de realitate, ne mișcă până la lacrimi. În teatru basmul prinde trup, înaintea ochilor noștri. Deaceea o reprezentație teatrală se imprimă în memoria noastră cu mult mai multă putere decât o plicticoasă lecție de morală a profesorului, sau o carte, ori cât de bine ar fi ea alcătuită. Cine nu-și amintește de primele reprezentații ale copilăriei? Pentru cine n'au fost ele adevărate evenimente sufletești?

Când ai avut norocul să-ți dea acest eveniment Shakespeare, atunci emoția a luat proporții asemănătoare cu o „catastrofă” geologică. *Marele Will* e mai tare decât însăși realitatea; el depășește viața, fără să o nege. În imaginația lui fără margini oamenii prind carne, și, mai ales, spirit, mai bine definite decât semenii noștri. Deaceea uriașul dela *Stratford* e un mare educator. *Homer* a fost educatorul Greciei antice — el e dascălul vremii noastre, mai plin de înțelepciune decât toți înțelepții.

Shylock nu are proporțiile Regelui Lear. Comedia aceasta a fost scrisă, dealtfel, cu mult înaintea tragediei nenorocitului Rege. Originalitatea ei e în împăcarea fericită între tragedie și comedie — operație din care numai un geniu de talia lui Shakespeare poate ieși triumfător. Comedia e ținută pe motive de basm mediteranean-oriental (motivul cu cele trei cutii e dintr-o poveste orientală). În mijlocul seninătății, iubirii, generozității umane intră deodată Shylock cu ura, rapacitatea sgarcentia lui. El e evreul etern, asupra căruia apasă blestemul biblic. Tragedia ia proporții fioroase; Shakespeare intervine însă la timp pentru a ne trezi din visul rău și a ne reintroduce în basmul de cea mai nobilă esență.

D. Neamțu-Ottonel a interpretat pe Shylock cu cunoscuta-i virtuozitate. D. Braborescu în *Basanio* a pus multă vioiciune; deasemenea d. Simionescu în *Gratiano*; d. Vanciu just. Dna *Viorica Dimitriu* a arătat grație și noblete aristocratică în rolul Portieii. Un cuvânt de laudă dnei *Potoroacă*, doșoarei *Gina Ardeleanu* și dlui *Fărăianu*. Interpretarea a avut mult din nervul specific dramelor shakespeareiene. Montarea a fost îmbogățită cu decoruri noi fericit alese.

CĂRȚI, REVISTE, ZIARE

— IL GIORNALE DI POLITICA E DI LETTERATURA. (Anno V, No. 12, număr închinat României). — Raporturile noastre cu Italia se găsesc, fără îndoială, într-o epocă de criză. Totuș, cu toată această stare generală de criză, alături de multe neadevăruri, sau pur și simplu, înjurii la adresa României, strecurate de oficiile de propagandă ale dușmanilor noștri, opinia publică italiană aude, de-un timp încoace, și multe lucruri bune asupra nației noastre. Într-o corespondență din Roma publicată în nrul nostru din 1 Februarie a. c., prietenul nostru Aurel Decei arăta frumoasa înmulțire a traducerilor în italianește din scriitorii români și simpatia cu care sunt primite de critică și opinia publică. Se pare că pe sub indiferența sau reaua voință a diplomației suflului românesc se apropie de suflul italian, pe drumul culturai. Și poate poajhița de deasupra va fi spartă odată de căldura, în creștere, de desupt...

Cu aceste intenții a fost alcătuit de bună seamă, și frumosul și bogatul număr închinat României de marea revistă italiană *Il Giornale di Politica e di Letteratura*. Numărul dă mai multă atențiune literaturii și artei noastre decât celorlalte produse materiale sau spirituale ale României. Din cele douăsprezece articole numai două tratează chestiuni streine domeniului literar. Dar să înșirăm articolele în seria în care urmează. Numărul e deschis de câteva cuvinte adresate revistei de d. G. G. *Mironescu*, Ministrul nostru de Externe, în care se amintește de nestrămutata noastră simpatie pentru Roma eternă și pentru poporul italian, renăscut astăzi, într'un puternic efort de creație, sub conducerea Ducelui. — Intâiul articol e al directorului revistei,

d. *Umberto Biscollini*: *Italia e Romania*. Dsa se arată optimist în privința relațiilor de prietenie dintre cele două țări. — Urmează un studiu lung al dlui *Riccardo Riccardi*: *Lineamenti geografici della Grande Romania*. Autorul a dovedit și cu alte ocazii calitatea sa de specialist în chestiunile românești. Studiul de față e o privire generală asupra lucrurilor, oamenilor și bogățiilor de pe pământul românesc. Cu aceasta am încheiat articolele afară de literatură. — Partea literară e precedată de șapte poezii românești, traduse în italianește de harnicul italianizant d. *Al. Marcu* (din poezii: N. Crainic, T. Arghezi, Al. George, V. Voiculescu). Intâiul studiu e al dlui N. *Iorga*: *L'arte romena e l'Italia*; urmează d. R. *Ortiz* cu *Correnti nella letteratura romena contemporanea*; d. *Pompilio Constantinescu* cu *La poesia romena contemporanea*; d. *Demetria Gazdaru* cu *La letteratura popolare romena con speciale riguardo alle fiabe*; d. R. *Ortiz* cu *La prosa romena contemporanea*, d. *Claudio Ionescu* cu *L'Italia e gli inizi del teatro drammatico e musicale romeno* și încheie d. G. M. *Zamfirescu* cu *Il teatro romeno contemporaneo*. Studiile sunt scrise cu multă obiectivitate și pătrundere. Cu priviri de sinteză ele pot fi citite cu folos nu numai de Italiani, ci și de Români.

In jurul unei expoziții minoritare de arte plastice

Presă și periodicele noastre sufăr de o neglijență condamnabilă în privința vieții minoritare. Dacă n'am avea altă țintă decât cunoașterea acestei vieți în adevăratele ei proporții și totuși ar trebui să-i dăm mai multă atenție. Din prilejul sărbătoririi lui Masaryk au fost reproduse pretutindeni cuvintele, în care înțeleptul om de stat face elogiul adevărului și arată rostul lui în formarea unei conștiințe naționale. Înături deci cu prejudecățile. Au suferit de pe urma lor atâta foștii noștri stăpânitori maghiari; să ne fie de învățătură pățania lor. Exemple ca ale dlui Chinezu care urmărește cu atâta răbdare și spirit de dreptate literatura maghiară din Ardeal, descoperindu-ne un sufl pe care puțin îl bănuiam, trebuie înmulțite și în alte domenii. Cine ne va da o cercetare asemănătoare asupra literaturii săsești, asupra artei plastice și populare a celor două popoare conlocuitoare? Monografia Ardealului scoasă de guvern din prilejul sărbătorilor Unirii, cu toată întinderea ei monumentală suferă de lacune, inevitabile dealtfel. Problema era prea vastă pentru a fi putut-o înfățișa sub toate aspectele ei. Avem, de pildă, în aceeași monografie un conștiințios studiu asupra literaturii maghiare din Ardeal din intâiul deceniu de după unire, fără să ni se dea unul asemenea asupra literaturii săsești. Avem deasemenea o savantă privire asupra artei plastice săsești contemporane pe când despre cea maghiară nu ni se spune nici un cuvânt. Cine nu cunoaște Ardealul și îi cade în mână această monografie își poate închipui foarte ușor că aceste manifestări sufletești sunt absente la com-

patrioții noștri, sau, în tot cazul, sufl atît de lipsite de importanță încât nu meritaau o atenție specială.

Situația e cu totul alta. Cel care urmărește cu atențiune periodicele românești a putut surprinde unele cuvinte extrem de elogiouse despre artiștii maghiari. Un *Lucian Blaga* a scris despre *Nagy Istvan* rînduri de antologie; un *Oskar Walter Cisek* n'a neglijat nici odată pe artiștii maghiari sau sași cari expuneau în saloanele bucureștene.

Reflexiile acestea mi-au fost scormonite de o recentă vizită într-o expoziție a unui grup de artiști pictori și sculptori maghiari deschisă actualmente, la Cluj, în saloanele Clubului „Kac”, din strada Cogălniceanu. Expun acolo 8 artiști: *Podlinsky Gyula*, *Nagy Imre*, *Udvardy Ignac*, *Jándi David*, *Szolnay Sándor*, *Varga Albert*, *Gallas Nándor* (singurul sculptor) și *Kos Károly*. Dintre aceștia cel puțin intâiul ar face cinste oricărei nații civilizate. Noi nu avem unul asemenea. Desenele lui desvăluie un sufl frămîntat de probleme umane, chinuit de tragicul existenței, până la halucinație. Alături de lucrările lui atît de originale cele ale dlui *Nagy Imre* dovedesc un talent cu fețe multiple și cu bogate resurse de sensibilitate viguroasă. Dar evenimentul merită o revenire mai largă.

Un intelectual care n'a trădat

Acesta e elogiul pe care *Iulien Benda*, celebrul autor al cărții *Trădarea intelectualilor* îl crede mai potrivit pentru octogenarul președinte al Republicii cehoslovace. Benda nu se oprește, însă numai la atît. *Masaryk* a pus în serviciul ridicării politice, sociale și spirituale a nației sale cele mai nobile eforturi. El nu s'a sfiit să coboare în rîndul multimilor pentru a le organiza și lumina; dimpotrivă și-a ținut aceasta drept o nobilă îndatorire a vieții. Dar bogata viață a patriarhului dela *Hradjin* n'a avut numai această singură îndatorire. Pe acelaș plan el a așezat pasiunea pentru adevăr și știință. Și oricâte onoruri i-ar fi adus împlinirea conștiințioasă a primei îndatoriri el n'a dat uitării, nici odată, pe ultima. Omul de acțiune și intelectualul au crescut alături, hrînindu-se reciproc. Pentru a doua oară dela *Marc Aureliu* — spune acelaș *Benda* — un intelectual ocupă locul de conducere al unui stat, rămînând intelectual.

Rectificare

În numărul 6, apărut, bucată (tradusă) din *Mirza Schafi* s'a publicat fără titlul poeziei: „*Talismanul*”.

Apoi, versul al 4-lea s'a publicat greșit. Just este: „*Ca să-ți treacă de alean?*” (nu: *C'o să-ți treacă de ale-sin?*)

S'a mai omis apoi; la aceeaș bucată, să se dea, jos, explicația la care trimite semnul*) dela versul al 5-lea și anume: „*Calendon*”, o vechie carte de farmece și tîlmăcirea gîndurilor”.

Spinoza în românește

Umanitatea a comemorat 250 ani dela moartea filosofului Benedictus de Spinoza. România și-a făcut o pioasă datorie față de marele gânditor prin traducerea din latinește în românește a celebrei Etice. Sarcina și-a luat-o „Societatea română de filozofie” de sub președenția dlui C. Rădulescu-Motru care a publicat în organul său „Revista de filosofie” atât traducerea cât și o prefață voluminoasă cu o privire sintetică asupra operei cugetătorului olandez. „Etica” a exercitat o puternică influență asupra filozofilor din vremea sa și de mai târziu, însăși gigantică personalitate a lui Kant admira postulatele și teoremele raționaliste spinoziene. Sistemul lui Spinoza a înrăurit binefăcător intelectuale lumii, învățând-o să se disciplineze. Spinoza a demonstrat necesitatea de a se ieși din sensorial, din empirism și de a se trece la adevărurile abstracte și eterne cu ajutorul intelectului. Prin puritatea și înălțimea gândirii sale Spinoza a lăsat lumii o moștenire extrem de bogată. Dar el a mai strălucit și prin virtuți sufletești foarte rare, s'a învins pe sine însuși, a stăpânit afectele, pasiunile, instinctele, a dus o viață de sfânt, fiind una din pildele cele mai uimitoare pe cari le-a zămislit omenirea. Aprofundarea lui Spinoza are efecte miraculoase de liniște intelectuală și morală. Generația care se ridică la noi are acum la îndemână un îndreptar de logică și de morală. Nu putem decât felicita Societatea română de filosofie pentru marea faptă întreprinsă cu prețul oricăror jertfe.

Horia Trandafir

Patronul nostru

„Societatea de mâine” și-a altoit ideologia pe trunchiul puternic al tradiției celei mai glorioase. Ni s'a părut, că personalitatea cea mai reprezentativă care a încorporat spiritul cel mai pur al aspirațiilor de întregire poli-

tică și culturală a fost Papiu Ilarian. Timp de șapte ani a stăruit pe antetul revistei o manșetă, pe care nu ni-o renegăm, ci o întregim cu publicarea portretului prins cu câțiva ani înainte de apariția revistei. Programul nostru de activitate s'a lămurit cu mult înainte de a ne înfățișa publicului la începutul anului 1924. Era nevoie să știm precis ce vrem, ce direcție luăm, ce cale bătătorim. Revista a răsărit din lamura preocupărilor îndelungi asupra progresului științific și perfecționării naționale și spirituale... Papiu Ilarian s'a desprins din corpul rasei de pe meleagurile transilvănene, a fost prototipul luptătorului pentru drepturile politice, și-a asimilat cultura principatelor libere, s'a remarcat prin scânteietoarele lozinci de luptă politică pentru desrobire și democrație, și stăpânia o vervă rară în scrișul său documentat. A fost un precursor, a cărui operă luminată este temeiul veșnic de acțiuni noi și amplificate în sensul concepțiilor sale de eternă actualitate. Dăm azi acest portret scris cu trei ani înainte de editarea „Societății de mâine”, ca o îndatorire morală față de patronul care ne avertiza și străfulgera, cu previziunile sale, de dimcolo de mormânt, drumurile zilei de mâine...

Cinci miliarde excedent

a înregistrat Franța în bilanțul anului trecut. Ce uimitoare refacere! Și doar mai fumegă încă ruinele războiului. Nici o țară din lume nu a fost devastată mai cumplit în cele mai mănoase teritorii, niciun popor n'a adus marelui Moloh jertfe omenesti mai numeroase! În locul satelor pustiite au reapărut construcții noi și moderne. În câmpiile părjului înfloreste o agricultură intensivă și bogată în roade. Minunat popor acesta, care deține virtutea muncii, a crutării, a disciplinei, a umanității. Povara sutelor de miliarde de datorii n'a deprimat, n'a slăbit elanul reinălțării, dimpotrivă o voință oțelită a reînșuflețit pe toți cetățenii la opera gigantică. Prin stabilizare omul de geniu care este Raymond Poin-

caré a readus capitalurile cari fugiseră peste frontieră, piața și-a revenit în fire, publicul și-a recăstigat încrederea în destinul patriei, iar îndrăzneța acțiune de reorganizare s'a continuat de zor. Republica franceză cea sleită până la ultimile resurse, are un excedent de 5 miliarde în bugetul anului expirat.

O lume întreagă admiră această mână a muncii organizate și a disciplinei naționale. Prin exercițiul celui mai liber parlamentarism forțele unei națiuni cresc neconținut. Franța a ilustrat o experiență de natură a educa pe îndrumătorii de state...

Fenomenul confederației balcanice

Balkanii sunt la o răscruce de atitudini istorice. Problema este extrem de interesantă. O „vidăm” deocamdată în aceste însemnări, până la noi amănunte. Cronicari atenți ai curentelor cari răscolesc fața lumii nu putem lăsa cititorii noștri fără orientare asupra faptelor ce se petrec în sud de Dunăre, cu atât mai mult, că România este direct interesată la tot ce se pune la cale în Peninsula Balcanică. *Le Populaire*, ne aduce știrea, că prim-ministrul bulgar Liapcev a luat drastice măsuri împotriva milițiilor revoluționare *promacedonene*, adică împotriva bandelor de comitagiți cari repetau intermitent acte de violență în regiunile estice și su-dice ale Jugoslaviei și întrețineau cele mai vrăjmașe conflicte dintre Bulgaria și Jugoslavia. Ziarele comitagiților au fost confiscate, iar împotriva atentatorilor de bombe și incendiarilor pe teritor sârbesc s'au ordonat represalii necruțătoare. *Prager Presse* aduce amănunte noi și extrem de interesante asupra relațiilor bulgaro-sârbești: mai ales dela întromarea dictaturii regale dela Belgrad se observă o tenace fermitate de apropiere între cele două state sud-dunărene. O comisiune mixtă tot năzuiește de zor să aplaneze toate conflictele și să facă o realitate din tratatul comercial încheiat la începutul anului. *Promacedonenii* vor să svârle cu orice preț în aer orice punte de înțelegere, chiar la 4 zile după convenție au organizat incursiuni sălbătice omorând și jefuind tot ce găseau în cale. Belgradul a fost însă prudent, indulgent, răbduriu, calm, n'a dat publicitate actelor săngeroase și a continuat politica de pacificare și

Înțelegere cu Sofia... In caractere mari *Prager Presse* vestește planul înzestrării al unei mari alianțe balcanice cu adeziunea statelor Jugoslavia, Bulgaria, Grecia și Albania — deocamdată.

Balcanii astăzi sunt liberi. Nu mai sunt „lucrați” de diplomația Vienei, Berlinului și Petrogradului. Splendide pagini ne aduce *L'Europe Centrale* dela Praga în ultimul număr asupra mașinațiunilor perfidei diplomații din capitalele amintite! Balcanii sunt ai Balcanicilor. Intrigile amuțesc, popoarele se înfrățesc. Doar o observație marginală: noi stăm departe de acțiunea federalizatoare care se profilează la sud?

Atașaii de presă

Aparatul nostru de Stat pentru informarea streinătății a luat avânt deodată cu înmulțirea atașaiilor de presă pe lângă legații și consulate. Recrutarea a fost făcută destul de nimerit, cu toate că era mai firesc, mai nimerit, mai puțin riscant dacă se ținea seamă de sindicatele de presă. Avem ferma credință, că asociațiile de presă, prin selecționarea valorilor, prin cunoașterea capacităților profesionale ale membrilor lor, prin mândria și grija patriotică de a brila în înfățișarea intereselor României peste hotare, n'ar da greș, dimpotrivă ar prezenta indicațiile cele mai autorizate. Deci direcția presei ar fi ținută, în interesul cel mai bine priceput al cauzei, să ia consultarea organizațiilor profesionale, ordecâteori se pune chestiunea alegerii crainicilor în statele streine. Ardealul se poate mândri, că printre atașaii de presă, are nume de primul rang, și anume, membri ai sindicatului dela Cluj al ziaristilor români: dd. Iosif Schyöpol, Lucian Blaga, A. Cotruș, Petru Duceș, Radu Dragnea, Pavel Pavel... De câteva zile a fost trimis la Bruxelles dr. Aurel Buteanu, o excelentă achiziție. Dr. Aurel Buteanu a fost timp de doi ani, în 1924—25, secretarul de redacție al „Societății de mâine”. Dsa s'a distins printr'un foarte ager simț de triare a evenimentelor, de scrutare a realităților sociale. Un gazetar dintr'o bucată: caracter ferm, cultură, generozitate, devotament pricelesc. conștiință profesională, nobleță sufletească și fineță față de camarazi. Acum când a plecat din țară e momentul să-i dăm ceace i se cuvine în mod pe deplin îndreptățit. Cum noi nu facem cultul personal al nimănu, nu aveam libertatea morală de a spune un cuvânt deschis și sincer în prezența dsale aici, căci am fi putut fi bănuții de parțialitate și exces de camaraderie față de colaboratorul nostru. Dorim dlui Buteanu succese depline în noua sa misiune, întocmai ca și în funcțiunile anterioare dela „Societatea de mâine”, „Patria” și ministerul de interne.

O anchetă: politica în universitate

Publicăm un aspru articol cu privire la politica în universitățile românești. E al unui distins om de școală, deprins cu metoda științifică de cer-

cetare a problemelor noastre din țară. Cu atât mai prețioasă este intervenția unui intelectual în chestiunile actuale, cu cât este mai suprafață deține, cu cât este mai autorizat a trata frământările zilei. Publicăm articolul sub titlu de anchetă: bucuros vom insera păreri de-ale condeilor cu greutate. S'a atins un punct nevralgic al culturii noastre. În universitate sunt inegalități și privilegii de situație cari supără și provoacă. O discuție cuminte, ținută la nivel și întemeiată, va fi cât se poate de utilă. Nu vrem să anticipăm mai mult asupra temei: ținem la dispoziția celor cu conștiința rănită de stările imperfecte, coloanele revistei noastre. La sfârșit vom trage concluziile ce se vor impune și ne vom spune părerile.

Cuțit cu două tășuri

Parlamentul a votat legea de două articole împotriva alarmismului. Legea lovește principiul libertății comunicării libere a gândurilor prin presă. Evident că totul atarnă dela mentalitatea celui care o aplică. În mâna unui guvern reacționar legea înseamnă oucidere a mișcării opoziționiste. Un regim democratic se va feri de a buzuri. Prin caracterul ei excepțional legea îndurează pe profesioniștii onești ai condeului, cari pot plăti scump îndrăsneala unei critici aspre. Deaceea legea este cuțit cu două tășuri pentru legiuitorii. Deasemeni e extrem de ciudat cum de se găsec în țară foi cari se grăbesc cu bucurie diabolică să răspândească știri tendențioase menite a alarma streinătatea și a provoca panică în finanța internațională care ne sprijinește chiar acum larg cu capitalurile sale. Asemenea apucături sunt antipatriotice și se răsbună cumplit chiar asupra celor cari le lansează din momentul când li se va da cărma. Căci în fața streinătății nu poți avea două atitudini, una în opoziție iar alta la putere. Cu enormă greutate poți repara la putere greselile comise în opoziție. Creditul țării sabotat produce o sdruncinare uneori ireparabilă. Sunt apucături ușuratică a căror practică trebuie să înceteze. A te juca cu focul nu e recomandabil. Năravul de a strica în opoziție fără a te gândi, că vei plăti la putere oalele sparte, este cuțit cu două tășuri. Păcatele se răsbună. Niciodată n'a rămas nepedepsit păcatul. Să despoliticianizăm deci moravurile ....externe!

Statul universal

Intellectualitatea românească trebuie să fie atentă la sbuciumul gânditorilor contemporani cari sunt în căutarea soluțiilor salvatoare ale umanității. Antena gândurilor sale e dator să intercepteze sborul inaripatelor concepții despre transformările preconizate pentru a realiza o lume mai fericită, să facă obiect de cercetare și să asimileze tot ce e bun, ieșind din burlugul tradiționalismului îngust și al egoismului național. Revista *Observatorul* a scriitorului I. H. Streitman aduce un studiu bine argumentat al dlui Vasile Goldiș asupra *Statului universal* arătând că de fecundă este ideea unor cugetători

în această direcție. Omenirea păsește înspre acest ideal, fără a primejdui viața unităților componente, dimpotrivă. Briand a expus senzațional la Geneva schița statelor federalizate, nu de mult, cum am relatat la timpul său. Iar acum ne vine *Le Quotidien* cu cele cinci articole ale lui H. G. Wells celebrul romancier și eseist istoric, tratând vast de tot problema aceasta a „păcii și desarmării”. H. G. Wells atribuie vina șovinismului național și imperialismului istoric cu deosebire învățământului, care întreține gâlceava eternă între popoare. Pacea se va realiza abia dacă se vor modifica metodele de învățământ... „la fédération du Monde et l'enseignement de l'histoire du monde sont deux faits corrélatifs, que l'on ne saurait séparer”. În continuare marele Wells sustine, că unicul bărbat de Stat contemporan, care pare a fi înțeles Europa nouă, lumea nouă care cere o educație nouă a fost... Stresemann... „sa mort prématurée fut une perte incommensurable pour l'humanité”. Ne-a părut bine, că în coloanele ziarului streine ce vin redacției noastre am putut spicui asemenea gânduri și aprecieri ce trebuie să dea de gândit generației de azi a României care prea e imbibată de reacționarism și prea părăsește marile linii de gândire democrată trasate la Alba-Iulia.

Sacrificiu socialist pentru presă

Le Populaire aduce mari elogii efortului laburiștilor lui Macdonald de a strânge cam 1 miliard și 200 milioane lei capital pentru editarea în stil mondial a ziarului *Daily Herald*. Atelierele ziarului pot imprima în decursul unei nopți nu mai puțin de 1.7 milion exemplare. Insus Macdonald a vizitat tipografia, s'a lăsat fotografiat lângă mașini și a scris câteva cuvinte înflăcărâte de bună urare mare-lui ziar socialist londonez. Ce progrese a făcut aiurea tiparul! Ce mare este menirea presei, ce public înțelegător! Sute de mii de muncitori roiesc la ieșirea din fabrici cu foaia în mână pe străzile uriașe capitale pentru a se informa despre cronica diversă a zilei. Cititorii știu care este forța imensă a tiparului și caută a și face o părere despre ce se întâmplă în lume. Și când te gândești, că la noi cel mai mare tiraj pe care-l înregistrează un cotidian, la 17 milioane suflete, abia e de 140.000 exemplare! Prea puțin, excesiv de puțin! Și nu ne dăm seama, că nu poți avea o conștiință rezolută a cetățenilor fără ținerea la curent cu evenimentele. Cu un public molatec, indiferent, peînstruit, apatic nu poți face nici politică nici cultură. Căți nu se miră, că mari și răsunătoare campanii împotriva hoțiilor, excrocheriilor, ilegalităților și șarlataniilor, se pierd, rămân fără efect, ba se inecă chiar în ridicol dacă nu se uită prea degrabă și definitiv! Masse mai largi de cititori s'ar mișca mai repede, ar cere sancțiuni, iar forța o mai ageră administrare a dreptății. Pilda engleză e că a muncitorilor cu *Daily Herald* e instructivă și avertizează.

Pace întemeiată pe drept și dreptate

Nu orice pace este acceptată de popoare. Pacea e și omoritoare de suflete. La adăpostul „păcii” imperiul habsburgic practica cele mai apăsătoare metode de guvernământ și chinuia cumplit popoarele lipsite de favoarea legii și dreptului („naționalitățile”). De aceea avea perfectă dreptate d. Christian Lange secretarul general al Uniunii interparlamentare, delegat norvegian pe lângă Societatea Națiunilor când, cu prilejul vizitei la Cluj, afirma, că singura pace bună este cea întemeiată pe drept și pe dreptate. Compatriotul marelui Björnsterne Björnson aducea în definiția sa claritatea Nordului iubitor de liniile definite. A fost colaboratorul lui Björnson și, ca un vrednic urmaș al concepțiilor, d. Lange e campion al unor stări de pace rodnică, fondată pe ideea de drept și pe ideea de dreptate. Pacea a însemnat sclăvii seculare în istorie, pe când războiul ameliorări. Să ne aducem aminte de revoluțiile crunte din Ardeal, de înfricoșataucidere pe roată a lui Horia: ele au avut efecte salutare. Căci fuseseră consecințele logice ale unor împilări insuportabile. Războaiele au fost mai totdeauna binecuvântate în urmări, au fost eliberatoare. Omenirea e însetoșată după pacea eliberatoare.

Primo de Rivera

N-a murit numai dictatura spaniolă, ci și dictatorul. Moartea a venit astfel, și aici, să rezolve definitiv, ceea ce oamenii nu ar fi rezolvit decât încet și nu complet. Căci cu toatăcă evenimentele din timpul din urmă erau din ce în ce mai defavorabile restaurării dictaturii, totuși Primo de Rivera nu părea de loc să se astâmpere. Și de bună seamă că n'ar fi întârziat prea mult „lovitura” nouă; generalul doar a fost, toată viața, un amator al „loviturilor” — chiar dacă nu prea era sigur cum o să iasă.

...Dar vorbim de un mort recent să spunem deci și binele nu numai răul. Primo de Rivera are meritul de a fi restabilit ordinea și siguranța într-o țară, în care aceste două noțiuni prea puțin erau cunoscute. Ajuns în fruntea statului spaniol prin lovitura de Stat din Octombrie 1923 el a făcut, mai ales la începutul dictaturii, nobile eforturi pentru asanarea situației morale și materiale a țării Pacificând Marocul a ridicat din grija Spaniei o greutate extrem de supărătoare. Într'adevăr poporul spaniol a început să fie antrenat într'o operă creatoare în toate domeniile. Se vorbea cu multă seriozitate de restabilirea vechiului prestigiu al regatului spaniol. Expozițiile internaționale dela Barcelona și Sevilla, au fost două încercări în acest sens cu mult răsunet.

Multe din problemele dictaturii lui Primo de Rivera au rămas însă în studii proiectelor pe hârtie, decorat cu multă vorbă pompoasă. Nu numai democrațiile își au demagogii lor, ci și dictaturile. Se observă mai des decât dintâiu pentru că în regimul democratic fiecare are libertatea să spună ce vrea, pe când ferita sfântul să con-

teste, cineva adevărul frazelor grandilocvente ale dictatorilor. Entuziasmul e obligatoriu... Informatorii obiectivi ne spun astăzi că defunctul dictator spaniol mai mult a vorbit, decât a creat în mod pozitiv. Se credea un mare orator, de aceea vorbea, vorbea la toate ocaziile, potrivite și nepotrivite; se credea un mare scriitor, de aceea dădea mereu articole ziarului său *La Nación*, prezentând totdeauna în calitate de dictator, soluții energice și definitive, pe care le nega și combătea în scurt timp cu o candoare vrednică de admirație. El avea de altfel o definiție foarte comodă pentru omul inteligent: „Om inteligent — spunea el — e acela care rectifică...”

Dacă se poate spune de o dictatură

că e un joc hazardos, apoi aceea e, fără îndoială, a lui Primo de Rivera. Generalul era de altfel un pasionat al jocurilor de noroc. Metoda cu care s'a obișnuit acolo a încercat să o aplice și aici; se arunca în aventuri extrem de hazardoase și simpliste. A avut norocul să-i meargă bine de vreo câteva ori — toți jucătorii au acest noroc primejdios — la urmă totuși i-s'a infundat. Problemele de stat sunt cu mult mai complexe decât credea el. Criza financiară în care a aruncat Spania devine din ce în ce mai acută. Plecarea lui era inevitabilă. Spania se încadrează încetul cu încetul în ritmul popoarelor cu încredere în regimul democratic și parlamentar, păstrând despre defunctul dictator doar amintirea unei lupte cu toreadori.

Cassa de Păstrare și Banca de Credit din Cluj Soc. An.

Cluj, Piața Unirii No. 7.

Capital social:
85 milioane lei

SUCURSALE:

DEJ, SÂNMĂRTIN,
ALBA-IULIA, TG.-
MUREȘ, ORADEA

Face toate operațiunile
bancare în modul cel
mai avantajos

Bancă autorizată pen-
tru valute. — Antre-
pozit lângă calea ferată.

INSTITUTE AFILIATE:

Cassa de Păstrare din Tur-
da-Arieș în Turda; Banca
Economică și Cassa de Pă-
strare din jud. Alba, Aiud;
Banca Poporală Boc. An. în
Huedin; Banca de Credit din
Gherla Soc. An. în Gherla;
Cassa de Păstrare din jude-
țul Odorheiului Societate Anon.
în Odorheiul; Cassa de Păstra-
rare și Credit din Gheorgiu
și jur Societate Anonimă în
Reghinul-Săseș.

“Schmollpasta”

S. A. Brașov

Fabrică de cremă de ghețe
Premiată la 30 de expoziții

O frumoasă expoziție
de covoadă românești

produse ale renumitelor ateliere de fe-
sătorie din Rășinari Sibiiului s'a des-
chis în Cluj. Atelierul Pria este fără
îndoielă un model de hârticie româ-
nească. Expoziția este bogată în covoa-
re de tot felul, cu motive românești,
persane, scoarțe, caramaniuri. Publi-
cură românească din Cluj desigur va în-
curaja această valoroasă industrie
casnică.

Adresa abonatului: